

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО**

**Факультет лінгвістики
Кафедра теорії, практики та перекладу німецької мови**

“На правах рукопису”
УДК 81-112:39

“До захисту допущено”
Завідувач кафедри
_____ Г. Л. Лисенко
(підпис) (ініціали, прізвище)
“ ” _____ 2018

**Магістерська дисертація
на здобуття ОС магістра**

зі спеціальності 035 Філологія

на тему: Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та українськомовній лінвокультурах у перекладацькому аспекті

Виконав(ла): студентка 2 курсу групи

_____ ЛН-71мп _____

Ніколаєнко Катерина Володимирівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

_____ (підпис)

Науковий керівник: доцент, к. філол. н., доцент Івашкевич Л. С.

(посада, науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали) _____ (підпис)

Рецензент: професор, д. пед. н. Федоренко С. В.

(посада, науковий ступінь, вчене звання, прізвище та ініціали) _____ (підпис)

Засвідчую, що у цій магістерській
дисертації немає запозичень з праць
інших авторів без відповідних посилань.

Студент(ка) _____
(підпис)

Київ 2018

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінгвокультурах у перекладацькому аспекті

ЗМІСТ

ЗМІСТ	4
РЕФЕРАТ	5
REFERAT	8
ВСТУП.....	11
РОЗДІЛ 1. ТЕРМІНОЛОГІЧНА ВАРІАТИВНІСТЬ ДОСЛІДЖУВАНОГО ПОНЯТТЯ: ФАУНОНІМ, АНІМАЛІЗМ, ЗООНІМ, ЗООСЕМІЗМ, ЗООМОРФІЗМ	15
1.1. Фаунонім.....	15
1.2. Зоонім як родове поняття для зоосемізма та зооморфізма	16
1.3. Альтернативи для терміна «зоонім»	19
Висновки до розділу 1	22
РОЗДІЛ 2. ПОНЯТТЯ «НАРОДНА КАЗКА». КАЗКИ БРАТІВ ГРІММ	23
2.1.Поняття « народна казка». Її особливості та різновиди.	23
2.2.Вплив міфології на появу казки. Їх взаємодія.	26
2.3. Брати Грімм – відомі фольклористи та збирачі казок.....	27
Висновки до розділу 2	31
РОЗДІЛ 3. АНІМАЛІСТИЧНІ СИМВОЛИ У МОВНІЙ СВІДОМОСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУР	32
3.1. Тотемізм як чинник формування мовної картини світу	32
3.2. Архетипні символи у тотемічних уявленнях	37
3.3. Зооніми української мови як маркери національного символічного світогляду українців	41
3.4. Зооніми німецької мови як маркери національного символічного світогляду німців....	52
Висновки до розділу 3	61
РОЗДІЛ 4. ПРИЙОМ АДАПТАЦІЇ У ПЕРЕКЛАДІ КАЗОК	63
4.1. Адаптація як різновид перекладу.....	63
4.2. Адаптація казок до культурного середовища цільової аудиторії: переваги та недоліки	68
Висновки до розділу 4	75
РОЗДІЛ 5. КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ АНІМАЛІСТИЧНОЇ СИМВОЛІКИ У КАЗКАХ БРАТІВ ГРІММ ТА ВАРІАНТИ ЇЇ АДАПТАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ.	77
Висновки до розділу 5	84
ВИСНОВОК.....	85
ZUSAMMENFASSUNG	88
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	91
ДОДАТКИ	

РЕФЕРАТ

Роль тварин у картині світу знаходить відображення в мові, у фольклорі зокрема. Анімалістичні символи стають маркерами різноманітних рис характеру та зовнішності чи поведінки людини, а їх мовна репрезентація виявляє ментальність того чи іншого народу. На це потрібно зважати і перекладачу під час перекладу будь-якого колоритного твору з анімалістичними компонентами, аби зробити переклад максимально адекватним.

У роботі досліджується природа анімалістичної символіки, а саме: причини її виникнення, особливості її існування у мові в формі зоонімів, а також мотивація адаптації анімалістичної символіки при перекладі.

У роботі також проведено дослідження національно-культурної спадкоємності та мовної репрезентації анімалістичної символіки як складової національної мовної картини німецького та українського лінгвокультурних просторів, її функціонування у казках братів Грімм, а також проблематики її адаптації при перекладі.

Актуальність роботи полягає у значенні лінгвокультурологічного напрямку в сучасній лінгвістиці, в інтересі до дослідження національної мовної картини світу в її співвідношенні з міфологічною та символічною. Перехід до антропоцентризму в лінгвістичних дослідженнях та до функціонального підходу в перекладознавстві зумовлює необхідність перегляду вже наявних перекладів національно специфічних творів та вироблення нового, актуального перекладацького погляду на передачу культурно обумовлених образів, до яких належить, серед іншого, й анімалістична символіка.

Наукова новизна роботи полягає у відсутності компаративного аналізу оригіналів казок братів Грімм з перекладами українською мовою з акцентом на відповідність використаних у казках Грімм анімалістичних символів відповідним символам в україномовному лінгвокультурному просторі.

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній лінгвокультурах у перекладацькому аспекті

Об’єкт дослідження – анімалістична символіка української та німецької лінгвокультур.

Предмет дослідження – особливості адаптації анімалістичної символіки при перекладі німецької народної казки українською мовою.

Метою роботи є виявлення та порівняння мовної репрезентації анімалістичних символів німецької лінгвокультури у казках братів Грімм та визначення їх можливих адаптацій для перекладу українською мовою для різних цільових аудиторій. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

1. дослідити термінологічну варіативність в галузі мовної репрезентації анімалістичної символіки;
2. дослідити поняття «народна казка» та виділити основні характеристики народних казок;
3. дослідити взаємозв’язок міфу та казок;
4. з’ясувати зв’язок міфу та символу у мовній картині світу;
5. проаналізувати мотивацію анімалістичної символіки у свідомості українців та німців, з’ясувати їх основні характеристики;
6. проаналізувати вмотивованість використання прийому адаптації у перекладі казки;
7. провести компаративний аналіз функціонування анімалістичної символіки в казках братів Грімм та запропонувати можливу адаптацію для перекладу українською мовою для різних цільових груп.

Методи дослідження. Для досягнення мети та розв’язання поставлених завдань використано такі основні методи дослідження: методи синтезу, аналізу та узагальнення наукової літератури (аналіз визначень та класифікацій за різними авторами), метод порівняльного аналізу, класифікації та систематизації (порівняння досліджень різних мовознавців щодо визначення понять «зоонім», «зоосемізм», «зооморфізм», «фаунізм», «анімалізм», класифікація цих понять), дескриптивний (опис сутності народної казки та її особливостей, опис функціо-

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінгвокультурах у перекладацькому аспекті

нування певного анімалістичного символу в німецькій або українській лінгвокультурі); порівняльний (порівняння німецьких та українських уявлень про тварин і їх функціонування у казках).

Теоретичне значення полягає у вивченні питання про зв'язок мови та мислення, а також у важливості дослідження асоціативних зв'язків, які лежать в основі мовних репрезентантів анімалістичної символіки, для когнітивної лінгвістики та перекладознавства.

Робота матиме **практичну цінність** у розробці курсів з лінгвокультурології, лексикології, перекладознавства. Матеріали роботи можуть бути використані у науковій роботі студентів та аспірантів, які досліджують функціонування анімалістичної символіки у фольклорних творах, лінгвокультурні відмінності анімалістичної символіки, класифікацію анімалістичної лексики. Запропоновані варіанти адаптацій можуть бути використані у перекладі казок братів Грімм для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, а перекладацький підхід, представлений у роботі — при перекладі фольклорних та авторських казок загалом.

Апробація результатів представленої роботи. Результати досліджень оприлюднено на II Міжнародній науково-практичній конференції «Прикладні лінгвістичні дослідження в умовах міжкультурної комунікації», що відбулася 19-20 квітня 2018 року в місті Острог та викладено в науковій статті, що була опублікована в «Наукових записках» (серія «Філологія», випуск 1(69)) Національного університету «Острозька академія» у 2018 році.

Ключові слова: зоонім, лінгвокультура, анімалістичний символ, народна казка, адаптація, брати Грімм.

REFERAT

Die Rolle der Tiere im Weltbild spiegelt sich in der Sprache wider, insbesondere in der Folklore. Tiersymbole werden zu Markern verschiedener Charaktereigenschaften, des Aussehens oder des menschlichen Verhaltens, und ihre sprachliche Repräsentation zeigt die Mentalität eines bestimmten Volkes. Dies ist bei der Übersetzung der Volkskunstdenkmale mit animalischen Komponenten zu berücksichtigen, um die Übersetzung so adäquat wie möglich zu erfassen.

In der vorliegenden Arbeit wird die Natur der animalischen Symbolik untersucht: die Ursachen ihres Entstehens, die Besonderheiten ihrer Existenz in der Sprache in Form von Zoonymen. Die Arbeit erforscht auch den national-kulturellen Erbe und die sprachliche Repräsentation der Tiersymbolik als Bestandteil des landessprachlichen Bildes des deutschen und ukrainischen sprachlich-kulturellen Raums, seiner Funktionsweise in den Märchen der Brüder Grimm sowie die Probleme seiner Anpassung bei der Übersetzung.

Die Aktualität der Arbeit besteht in der Bedeutung des sprachlich-kulturellen Richtung in der modernen Linguistik, im Interesse für Erforschung des nationalen sprachlichen Bildes der Welt, im Problem der Anpassungsnotwendigkeit bei der Übersetzung von Märchen und insbesondere bei der Übersetzung animalischer Symbole. Es fehlt auch an wissenschaftlichen Werken, die der vergleichenden Analyse der Tiersymbolik des ukrainischen und deutschen sprachlich-kulturellen Raums gewidmet sind.

Objekt der Forschung ist die Tiersymbolik der ukrainischen und der deutschsprachigen Sprachkultur.

Gegenstand der Forschung sind die Besonderheiten der Anpassung der Tiersymbolik bei der Übersetzung der deutschen Volksmärchen ins Ukrainisch.

Ziel der Arbeit liegt darin, die sprachliche Repräsentation der Tiersymbolik der deutschen Sprachkultur in den Märchen der Brüder Grimm zu identifizieren und zu vergleichen und die Motivation ihrer möglichen Anpassungen für die Übersetzungen

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

ins Ukrainisch für verschiedene Zielgruppen zu bestimmen. Um dieses Ziel zu erreichen, sind folgende **Aufgaben** zu lösen:

1. terminologische Variabilität im Bereich der sprachlichen Repräsentation der Tiersymbolik zu untersuchen;
2. das Konzept der "Volksmärchen" erforschen und die Hauptmerkmale der Volksmärchen hervorzuheben;
3. den Zusammenhang zwischen Mythos und Märchen zu bestimmen;
4. den Zusammenhang zwischen Mythos und Symbol im sprachlichen Weltbild herauszufinden;
5. die Motivation der Tiersymbole bei den Ukrainern und Deutschen analysieren, um ihre Hauptmerkmale herauszufinden;
6. die Motivation der Anpassung bei der Übersetzung der Volksmärchen zu analysieren;
7. eine vergleichende Analyse der Funktion der Tiersymbolik in den Märchen von Brüder Grimm durchzuführen und eine mögliche Anpassung für die Übersetzung ins Ukrainische für verschiedene Zielgruppen vorzuschlagen.

Forschungsmethoden. Zur Erreichung der oben genannten Ziele und zur Lösung der aufgelisteten Aufgaben werden die folgenden grundlegenden Forschungsmethoden verwendet: Analyse und Synthese wissenschaftlicher Literatur (Analyse der Definitionen und Klassifikationen nach verschiedenen Autoren), Methode der vergleichenden Analyse, Klassifizierung und Systematisierung (Vergleich von Studien verschiedener Linguisten in Bezug auf Definition der Begriffe "Zoonym", "Zoosemism", "Zomorphism", "Faunism", "Animalism", Klassifizierung dieser Begriffe), Beschreibungsmethode (Beschreibung des Phänomens von Volksmärchen und ihrer Besonderheiten); Vergleichsanalyse (Vergleich deutscher und ukrainischer Vorstellungen von Tieren und ihrer Funktionen in Märchen).

Die theoretische Bedeutung der Arbeit besteht in der Forschung des Zusammenhangs zwischen Sprache und Denken sowie in der Bedeutung der Forschung von

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

assoziativen Zusammenhängen für die kognitive Linguistik und die Übersetzungswissenschaft.

Diese Arbeit kann bei der Vorbereitung auf Seminaren und Vorlesungen über Linguokultur und Lexikologie von **praktischem Wert** sein. Arbeitsmaterialien können in der wissenschaftlichen Arbeit von Studenten und Doktoranden verwendet werden, die der Tiersymbolik und ihrer Übersetzung gewidmet ist, oder sprachlich-kulturelle Unterschiede von Tierstilsymbolen oder Klassifizierung von animalischem Vokabular untersuchen. Die Ergebnisse der Forschung können zur Erfassung von Lehr- und Methodologiematerial verwendet werden. Die vorgeschlagenen Varianten der Anpassung können bei der Übersetzung der Märchen von Brüder Grimm für Kinder im Vorschul- und Grundschulalter verwendet werden.

Die Approbation der Forschung. Die Ergebnisse der Forschung wurden auf der 2. Internationalen Wissenschafts- und Praktikumskonferenz "Angewandete Sprachforschungen in Bedingungen interkultureller Kommunikation" am 19.-20. April 2018 in Ostrog veröffentlicht.

Schlüsselwörter: Zoonym, Sprachkultur, Tiersymbol, Volksmärchen, Anpassung, Brüder Grimm.

ВСТУП

Сучасний етап розвитку мовознавства визначається антропоцентричною парадигмою, що спрямовує об'єкт лінгвістичних розвідок у поле лінгвокультурного співставлення. Зростання інтересу до особливостей формування національного лінгвокультурного простору є результатом нинішніх глобалізаційних процесів, які піднімають питання міжкультурного діалогу.

Дана робота присвячена дослідженню національно-культурної спадкоємності та мовної репрезентації анімалістичної символіки як складової національної мовної картини німецького та українського лінгвокультурних просторів, її функціонуванню у казках братів Грімм, а також проблематиці її адаптації при перекладі. Адже важлива роль тварин в картині світу знаходить відображення в мові, у фольклорі зокрема. Анімалістичні символи стають маркерами різноманітних рис характеру та зовнішності чи поведінки людини, а їх мовна репрезентація виявляє ментальність того чи іншого народу.

Отже, у роботі досліджується природа анімалістичної символіки, а саме: причини та особливості її виникнення, особливості її функціонування у мові в формі зоонімів, а також можливості її адаптації при перекладі.

Аналіз проблем перекладу та адаптації анімалістичної символіки українською мовою був проведений на базі перекладу німецьких народних казок зі збірок братів Грімм, виконаного Є. Коротеви́чем, Н. Андріановою у 1962 р. та М. Харченком, Ф. Супруним, Д. Корзуним у 1919 р. Це обґрунтовується тим, що саме у казках анімалістичні символи мають яскраво виражений зв'язок з первинними архетипічними, символічними та міфологічними уявленнями [1].

Актуальність роботи полягає у значенні лінгвокультурологічного напрямку в сучасній лінгвістиці, в інтересі до дослідження національної мовної картини світу в її співвідношенні з міфологічною та символічною. Перехід до антропоцентризму в лінгвістичних дослідженнях та до функціонального підходу в перекладознавстві зумовлює необхідність перегляду вже наявних перекладів наці-

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінгвокультурах у перекладацькому аспекті

онально специфічних творів та вироблення нового, актуального перекладацького погляду на передачу культурно обумовлених образів, до яких належить, серед іншого, й анімалістична символіка.

Питаннями співвіднесеності символу і міфу займалися такі вчені як О.П. Левченко [2], К.Г. Юнг [3], М.М. Маковський [4]. Всі вони підкреслюють нерозривний зв'язок міфу і символу. Сутність лінгвокультурного простору була висвітлена в наукових роботах Д.Г. Мальцева [5], М.Ф. Алефіренко [6] та інших. Дослідженням різних аспектів адаптації займалися такі спеціалісти в галузі перекладознавства як Ю. Найда, В. Комісаров, Я. Рецкер, К. Норд, В. Демецька та інші.

Об'єкт дослідження – анімалістична символіка української та німецької лінгвокультур.

Предмет дослідження – особливості адаптації анімалістичної символіки при перекладі німецької народної казки українською мовою.

Метою роботи є виявлення та порівняння мовної репрезентації анімалістичних символів німецької лінгвокультури у казках братів Грімм та визначення їх можливих адаптацій для перекладу українською мовою для різних цільових аудиторій. Реалізація поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

1. дослідити термінологічну варіативність в галузі мовної репрезентації анімалістичної символіки;
2. дослідити поняття «народна казка» та виділити основні характеристики народних казок;
3. дослідити взаємозв'язок міфу та казок;
4. з'ясувати зв'язок міфу та символу у мовній картині світу;
5. проаналізувати мотивацію анімалістичної символіки у свідомості українців та німців, з'ясувати їх основні характеристики;
6. проаналізувати вмотивованість використання прийому адаптації у перекладі казки;

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній лінгвокультурах у перекладацькому аспекті

7. провести компаративний аналіз функціонування анімалістичної символіки в казках братів Грімм та запропонувати можливу адаптацію для перекладу українською мовою для різних цільових груп.

Методи дослідження. Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань використано такі основні методи дослідження: методи синтезу, аналізу та узагальнення наукової літератури (аналіз визначень та класифікацій за різними авторами), метод порівняльного аналізу, класифікації та систематизації (порівняння досліджень різних мовознавців щодо визначення понять «зоонім», «зоосемізм», «зооморфізм», «фаунізм», «анімалізм», класифікація цих понять), дескриптивний (опис сутності народної казки та її особливостей, опис функціонування певного анімалістичного символу в німецькій або українській лінгвокультурі); порівняльний (порівняння німецьких та українських уявлень про тварин і їх функціонування у казках).

Теоретичне значення полягає у вивченні питання про зв'язок мови та мислення, а також у важливості дослідження асоціативних зв'язків для когнітивної лінгвістики та перекладознавства.

Дана робота може мати **практичну цінність** у розробці семінарів та лекцій з лінгвокультурології, лексикології. Матеріали роботи можуть бути використані у науковій роботі студентів та аспірантів, які досліджують функціонування анімалістичної символіки у фольклорних творах, лінгвокультурні відмінності анімалістичної символіки, класифікацію анімалістичної лексики. Отримані дані дослідження можуть бути використані при підготовці навчально-методичних матеріалів. Запропоновані варіанти адаптацій можуть бути використані у перекладі казок братів Грімм для дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Апробація результатів представленої роботи. Результати досліджень оприлюднено на II Міжнародній науково-практичній конференції «Прикладні лінгвістичні дослідження в умовах міжкультурної комунікації», що відбулася 19-20 квітня 2018 року в місті Острог та викладено в науковій статті, що була

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
літвокультурах у перекладацькому аспекті

опублікована в «Наукових записках» (серія «Філологія», випуск 1(69)) Національного університету «Острозька академія» у 2018 році.

Робота складається зі вступу, п'яти розділів з висновками до кожного, загальних висновків українською та німецькою мовами, списку літератури та додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕРМІНОЛОГІЧНА ВАРІАТИВНІСТЬ ДОСЛІДЖУВАНОВОГО ПОНЯТТЯ: ФАУНОНІМ, АНІМАЛІЗМ, ЗООНІМ, ЗООСЕМІЗМ, ЗОО- МОРФІЗМ

Анімалістичні лексика являє собою дуже давній пласт мови і є істотним компонентом словникового складу. Назви тварин поряд з іменами власними, ботанізмами, соматизмами, а також деякими розрядами прикметників утворюють фонд, який традиційно служить джерелом метафоричних словосполучень.

Крім того, анімалістична лексика давно привертає увагу дослідників у зв'язку зі здатністю її лексичних одиниць бути багатозначними, заснованою на метафоричних і метонімічних зв'язках.

У науковій літературі (роботи Абрамової, Васильєва, Гулига, Шендельс тощо) з даної проблеми зустрічаються терміни фаунонім, анімалізм, зоонім, зоосемізм, зооморфізм, які вживаються то в аналогічних, то в подібних значеннях.

Сукупність мовних одиниць, що відображають предмети і явища, прямо або побічно пов'язані зі світом фауни, є універсальним пластом словникового складу будь-якої мови. Ця спільність розмежовується по денотативному принципу, коли центральне місце, як зазначає Л. М. Васильєв, займає природне, онтологічне розчленовування реальної дійсності, зв'язок слів з конкретними предметами і їх властивостями, відображеними в структурі мови [7, с. 28].

1.1. Фаунонім

Термін «фаунонім» використовується з середини минулого століття і ще не набув широкого вжитку. Тому цілком зрозуміло, що ще не існує чіткого визначення даного терміну.

Звернемося до історії виникнення та становлення цього терміна.

У 1968 р в дисертаційному дослідженні Б.А. Абрамов, в якому піднімаються питання семантичної вибірконості дієслова, та вперше використовується термін «фаунонім», під яким мається на увазі підклас іменників-неантропонімів,

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

які позначають представників фауни [8, с. 51]. На його думку, іменники відображають назви тварин, становлять поле фауни.

Слідом за Б. А. Абрамовим поняттям «поле фауни» користуються Е. В. Гулига та Е. І. Шендельс [9, с. 23]. На їхню думку, в значенні багатьох фаунонімічних дієслів міститься пряма або непряма вказівка на приналежність до поля одухотвореності, при цьому частина дієслівних лексем містить більш конкретну інформацію про тварин. [9, с. 24].

Подібні дієслова Е. В. Гулига та Є. І. Шендельс відносять до одиниць поля фауни.

Н. Н. Прокоп'єва у своїй роботі використовує поняття «фаунонім» в значенні іменника, що є назвою для представників фауни [10]. Займаючись проблемами словотвірної та семантичної деривації на основі стійких мовних символів, автор зачіпає цікаву для нас сферу словарного складу мови.

В. А. Фролова пропонує наступне визначення «фауноніми – мовні одиниці, лексичні значення яких у функції первинної номінації позначають об'єкти і явища тваринного світу, пов'язані з ними процеси та явища: назви самих тварин; їх якості та характеристики; риси відмінні і схожі з іншими живими організмами; особливості поведінки тварин» [11, с. 56].

У мові і культурі народу за фаунонімами закріплюється не тільки первинне, але і вторинне образне значення, що свідчить про особливу лінгвокультурну роль цієї лексики. Для того, щоб простежити процес утворення вторинного значення, необхідно звернутися до історії народу, до його вірувань і міфології, оскільки процес закріплення асоціативних ознак в значенні слова – виникнення конотацій – обумовлений національно-культурною специфікою.

Термін «фаунонім» не отримав такого поширення як термін «зоонім».

1.2. Зоонім як родове поняття для зоосемізма та зооморфізма

На думку Т.В. Хахалкіной, анімалізму (або зооніми, зоологічна лексика) - це власне назви тварин в прямому номінативному значенні [12, с. 100]. При

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

цьому дослідниця зазначає, що слід відрізняти зооніми від зоосемізмів та зооморфізмів, тобто найменувань тварин, які використовуються не для первинної номінації, а для характеристики людини або іншого явища в переносному значенні, виникає завдяки категорії оцінки [12, с. 101].

«Зоонім» розглядається як термін, що виражає широке поняття, в яке входять всі слова, пов'язані з фауною. Але також «зоонім» часто вживають в значенні власних імен (кличок) домашніх тварин, переходячи в розділ ономаσιології. Як зазначає Ю. Г. Юсифов, вивчення зооніму як ономастичної одиниці є важливим пунктом у вивченні та дослідженні теорій загальної ономастики і лексикології, мовних зв'язків, словотворення.

Особлива увага приділяється дослідженню зоонімів в ономасіологічному аспекті, визначенні структури, номінаційних принципів власних імен, що сприяє визначенню їх тісного зв'язку з життям, зі звичаями і традиціями народу.

Відповідно до даного визначення Ю. Г. Юсифов приходить до висновку, що «зоонім» вживається як в значенні загальних, так і власних імен тварин і розуміється як термін, що містить в собі дві функції, з чим і пов'язане його вживання в ономасіології і лексикології [13].

Н.В. Солнцева розглядає «зоонім» як «загальну словникову одиницю, яка, з одного боку, може приймати «образ» зоосемізма, власне назву тварини (ссавців, птахів, риб, комах і т. д.), з іншого боку — зооморфізма, свого переносного, метафоричного варіанту, проєктованого на людину, що характеризує і оцінює його під різними кутами зору» [14]. Ці лексикосемантичні варіанти зоонімів — зоосемізм і зооморфізм - об'єднані і в той же час протиставлені один одному в їх смисловій структурі.

Однак В. В. Морковкін вважає, що термін «зоонім» є не зовсім вдалим: крім неоднозначності, у нього є й інший недолік. Присвоєння деяким словам статусу «зоонім», на думку Морковкіна В. В., перешкоджає розумінню того, що дане слово, поряд з власне анімальним значенням, може співвідноситися і з де-

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

нотатами, які тваринами не є. Крім того, зоонім може виступати в якості вихідного лексико-семантичного варіанта багатозначного слова, а може бути одним з похідних лексико-семантичних варіантів такого слова. Саме з цієї причини В. В. Морковкін пропонує терміни, які будуть розглянуті нижче [15].

О.В. Лаврова під зоонімом розуміє лексико-семантичні варіанти слів, які виступають в якості родових назв тварин. Наприклад: bear, fox, wolf, dog, cat. Це ж значення мають слова і словосполучення «зоонімна лексика», «анімалістична лексика», «анімалізми». І.В. Куражова так само вважає, що зооніми – це власне назви тварин в прямому номінативному значенні. Вона пише, що зооніми «широко представлені у всіх мовах світу і належать до одних з найдавніших і розповсюдженіших класів слів? » [16, с. 58].

Дослідниця вважає, що в зоолексиці яскравіше, ніж в будь-якій іншій області мови, відображаються особливості осмислення позамовної реальності, тобто образи тварин в різних мовах наділяються, на перший погляд, абсолютно не вмотивованими властивостями. Ці образи і фантазії походять із глибин людської свідомості, людських вірувань і міфології [16, с. 59]. І.В. Куражова підкреслює, що назви тварин в різних мовах мають різні конотації. Це говорить про неповторність образного мислення конкретного народу [16, с. 70]. Також включає в поняття «анімалізм» слова і словосполучення, утворені від назв тварин [16, с. 7], наприклад: баран – впертий, як баран. Вона вважає, що найменування тварин являють собою найдавніший пласт мови і є істотним компонентом його словникового складу. На її думку, поняття анімалізм охоплює як зооніми, так і зооморфізми (або зоосемізми) на основі наявного між ними генетичного зв'язку. При цьому він так само розмежовує поняття зоонім і зооморфізм. На його думку, зооніми (або зоологічна лексика) – власне назви тварин в прямому номінативному значенні. Зооморфізму (зоосемізми) – назви тварин, які використовуються не для первинної номінації, а для характеристики людини або іншого явища в переносному значенні, яке реалізується в складі стійких словосполучень [16, с. 80].

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

Н.Ю. Костіна до анімалізмів відносить і орнітоніми. Вона пише: «Лексико-семантична група «Назви птахів» – це частина лексичного поля «Тварини», що складає сукупність номінативних одиниць, об'єднаних категоріально-лексичною семою 'птах' і пов'язаних між собою родо-видовими, парадигматичними і словотворчими відносинами» [17, с. 130]. А.А. Бизова включає в поняття «анімалізм» назви звірів, птахів, земноводних і плазунів [18, с. 54]. Е.Л. Таукова вважає анімалізмами позначення домашніх тварин, диких звірів, домашніх і диких птахів, плазунів, риб, комах [19, с. 18].

1.3. Альтернативи для терміна «зоонім»

Поряд з вищезазначеними термінами, інтегрованими загальним поняттям «тварина», використовуються і інші терміни і поняття.

В останніх публікаціях з дослідження переносного вживання назв тварин Солнцева Н. В., наприклад, вживає синонімічні терміни: «зооморфна метафора» («зоометафора») і «зооморфна характеристика» («зоохарактеристика»).

Останній термін вживається як у вузькому сенсі – для позначення безпосередньо зооморфізму, так і в широкому сенсі – для позначення значення, що характеризує висловлювання з зооморфізмом.

Крім того, існує також ще й термін «зоообраз», який взагалі використовується в зв'язку з системою асоціацій і конотацій, які пов'язані у носіїв мови з певною лексемою, що називає тварину.

Морковкін В. В. у своїх дослідженнях використовує термін «зоолексема». Зоолексемою він називає лексичну одиницю, яка в початковому значенні виступає в якості назви певної тварини (напр., слон). При цьому, вважає вчений, якщо в тлумачних словниках зоолексема фігурує як однозначне слово, то вона одночасно є і зоонімом (напр., снігур). Якщо ж зоонімом є одним з похідних лексикосемантичних варіантів слова, то таку одиницю можна називати лексемою, яка містить зооніми (пор., мухоловка - «невелика птиця») [14, с. 21].

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

За визначенням К. Леві-Строса, найменування тварин можуть бути віднесені до так званих «міфомем». Учений розумів під цим терміном слова з подвійним значенням.

О. В. Пестова називає такі одиниці словами з символічним значенням, розуміючи під останнім «тип конвенційно обумовленого значення, що утворилося на основі механізмів метафоризації і метонімізації, в якому найменування конкретного предмету виступає для абстрактного значення»[14, с. 23].

Проводячи аналіз використовуваних термінів («анімалізм», «фаунізм», «фаунонізм», «зоонізм», «зоосемізм», «зоометафора», «зооморфізм», «зоологізм», «зоолексема», «зоонімомістяча лексема», «зоохарактеристика»), Ж. Багана та В. Р. Галіаскарова пропонують внести дані терміни і виконувані ними функції в таблицю для більшої наочності.

Таблица 1.1.

«Терміни для позначення анімалістичної лексики»

Серед виконуваних вищевказаними термінами функцій відзначені: найменування представника фауни, власна назва, первинна номінація, вторинна номінація, похідна номінація, сфера застосування. Автори висловлюють думку, що «...багато термінів є синонімічними і взаємозамінними, але це тимчасовий стан.

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

При подальшому вивченні найменувань тварин різними дисциплінами лінгвістики вчені відмовляться від термінів, що дублюються»[20, с. 33].

Отже, найменування тварини – зоосемізм - (наприклад, «осел») і зоохарактеристики, що існують на його базі – зооморфізм – («осел» - про людину) є варіантом однієї і тієї ж лексичної одиниці мови – зооніма [14].

У термінології Солнцевої Н.В. спостерігається така ієрархія термінів і понять: фаунізми – найбільш загальне поняття, яке включає як найменування самих тварин, так і синонімічні елементи (мукати, пастух і ін.); анімалізми - номінативні і номінативно-похідні найменування тварин (їжак, з'їжачитися); зоосемізми, зооніми, зоологізми – прямі найменування тварин; зооморфічні елементи, зооморфізми, зоообрази, зоохарактеристики – антропоніми зоонімічного типу, переносні значення назв тварин, що проектується на людину [14].

З огляду на проаналізований матеріал, доцільним для нашого дослідження вважаємо використовувати термін «зоонім», адже він є найпоширенішим з усіх вищеподаних термінів, найбільш вивченим, більш конкретним, ніж фаунонім, а також є родовим поняттям для зоосемізма та зооморфізма, тобто може мати як пряме, так і переносне значення, що в нашому випадку доречно, адже у фразеологізмах межа переносного та прямого значення анімалістичного компонента часто розмита.

Висновки до розділу 1

Анімалістична лексика є одним з найдавніших пластів словникового запасу кожного народу. З плином часу вона набула не лише чіткого прямого значення, а і переносного: метафоричного та метонімічного. Таким чином анімалістична лексика стала використовуватися у більшій кількості контекстів, що ускладнює її класифікацію.

Тож на сьогодні філологи виділяють такі терміни: фаунонім, анімалізм, зоонім, зоосемізм, зооморфізм, які вживаються то в аналогічних, то в подібних значеннях, адже межі між цими поняттями досить розмиті.

Найбільш загальною групою лексики вважають фауноніми. Цікаво, що до цієї групи слів входять не лише назви тварин, а і уся лексика різних частин мови, що пов'язана з фауною («гав-гав», «покотитися», «послід» тощо). Проте, термін так і не здобув популярності, хоча виник ще у середині минулого століття.

Менш загальними є анімалізми, що включають в себе як саму назву тварини, так і похідне від цієї назви слово будь якої частини мови («бик», «набичитись», «крисити»).

Поняття «зоосемізми», «зооніми», «зоологізми» використовуються для опису прямої назви тварини. Натомість зооморфічні елементи, зооморфізми, зоообрази, зоохарактеристики – це антропоніми зоонімічного типу, переносні значення назв тварин, що проектуються на людину, тобто вживаються у переносному значенні.

Проте у класифікації інших дослідників (наприклад, ініціали Н.В. Солнцевої) зоонім описується як родове поняття для зоосемізма, що відображує пряме значення, та зооморфізма, що відображує переносне значення.

РОЗДІЛ 2. ПОНЯТТЯ «НАРОДНА КАЗКА». КАЗКИ БРАТІВ ГРИММ

2.1.Поняття « народна казка». Її особливості та різновиди.

Казка – один з жанрів фольклору або літератури. Це епічний, переважно прозовий твір чарівного, героїчного чи побутового характеру. Казку характеризує відсутність претензій на історичність, неприхована вигаданість сюжету.

Казки поділяють перш за все на фольклорні та літературні:

- Казка фольклорна – епічний жанр письмової та усної народної творчості: прозаїчна усна розповідь про вигадані події в фольклорі різних народів [21, с.208]. Вид оповідного, в основному, прозового фольклору (казкова проза), що включає в себе різножанрові твори, тексти яких опираються на вимисел. Казковий фольклор протистоїть «достовірній» фольклорній розповіді (неказковій прозі) – міфу, билині, історичній пісні, духовним віршам, легендам, демонологічним розповідям, оповідкам, переказам).

- Казка літературна – епічний жанр: орієнтований на вимисел твір, тісно пов'язаний з народною казкою, але, на відміну від неї, належить конкретному автору, та не існував до публікації в усній формі, а також не має варіантів [21, с.208]. Літературна казка або наслідує фольклорну (літературна казка, написана в народно поетичному стилі), або створює дидактичний твір на основі не фольклорних сюжетів. Фольклорна казка історично передує літературній.

Слово «казка» зустрічаємо в письмових джерелах не раніше XVII століття. Воно походить від давньослов'янського слова «казать» [22]. Від початку воно мало значення: перелік, список, точний опис. Сучасного значення набуває з XVII-XIX століття і є зараз терміном і в українській, і в російській, і в білоруській мовах. До того здебільшого використовувалося слово «баснь».

Європейські народи, як правило, не мали єдиного поняття для позначення цього феномену. Окрім вищезазначених мов є ще лише одна європейська мова – німецька –, в якій з'являється спеціальне слово для позначення цього поняття. У німецькій мові казка позначається словом «Märchen». Корінь «Mar-» означає

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

«новина», «звістка», «-chen» – зменшувальні суфікс. Таким чином, «Märchen» – «маленька, цікава розповідь». Це слово зустрічається з XIII століття і поступово закріпилося в значенні «казка» [22].

Фольклорна казка, в основі якої лежить традиційний сюжет, належить до прозового фольклору (казкова проза). Тобто міф, втративши свої функції, став казкою. Спочатку казка, що виділилася з міфу, протистояла міфу як:

Фольклорна казка має свою специфічну поетику, як зазначали фольклористи А. І. Нікіфоров і В. Я. Пропп. Тексти даного жанру будуються за допомогою встановлених традицією кліше:

- Казкові формули - ритмізовані прозові фрази:
  - «Жили-були ...», «Жив собі», «Був собі», «В якомусь царстві, в якомусь государстві був собі», «Сказала б казки – не вмію, сказала б приказки – не смію, сказала б небилиці – так багато плутаниці» – казкові зачини;
  - «Скоро казка мовиться, та не скоро діло робиться» – серединні формули;
  - «І я там був, мед-вино пив, у роті не було, а по бороді текло», «От вам казка, а мені бубликів в'язка, мені колосок, а вам грошей мішок...» – казкова кінцівка, фінал;
- «Загальні місця» - кочують з тексту в текст різних казкових сюжетів цілі епізоди:
  - Клішований опис портрета – «Вовк-сіроманець», «Баба-Яга, кістяна нога»;
  - Клішовані формульні питання-відповіді – рос.«куда путь-дорогу держишь?»;
  - Клішований опис місця дії: «вийшов у чисте поле»;
  - Клішований опис дій: переміщення героя на «килимі-літаку», «крикнув тричі»;
  - Загальнофольклорні епітети: «лютий вовк», «добрий молодець».[22]

Фольклорна казка має три загальнофольклорні ознаки (за Я. Проппом):

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній лінвокультурах у перекладацькому аспекті

- Усність;
- Колективність;
- Анонімність. [23, с. 110]

Фольклорна казка включає кілька жанрів (за іншою класифікацією - жанрових різновидів одного жанру казки). У фольклористиці існує проблема класифікації казкових жанрів. Адже у розповідному фольклорі не завжди можна провести чітку межу між жанрами. Так, легендарна казка може поєднувати ознаки казки і легенди, а прозові переробки билин можуть бути віднесені в особливу жанрову групу «Богатирська казка». Зміна ставлення до дійсності носіїв фольклору змінює належність розповіді до того чи іншого фольклорного жанру.

Пропонуємо зупинитися на понятті та класифікації саме казок про тварин. Казка про тварин (тваринний епос) - це сукупність (конгломерат) різножанрових творів казкового фольклору, в яких в якості головних героїв виступають звірі, птахи, риби, а також предмети, рослини і явища природи.

Найбільш повна, на нашу думку, структурно-семантична класифікація казок була запропонована Е. А. Костюхіним, російським літературознавцем, фольклористом і етнографом. Він виділяв жанри казок про тварин як:

- комічна (побутова) казка про тварин;
- чарівна казка про тварин;
- кумулятивна казка про тварин (багаторазове повторення частини сюжету, наприклад, як у казці «Ріпка» або «У попа была собака»);
- новелістична казка про тварин (незвичайні події у житті тварин «Пан Коцький»);
- аполог (байка);
- анекдот;
- сатирична казка про тварин (алегорія на певні соціальні події) (такий жанр був характерним для Середньовіччя, але не прижився);
- легенди, перекази, побутові оповідання про тварин;

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній лінвокультурах у перекладацькому аспекті

•небилиці (здебільшого короткі, побудовані на нісенітниці казки). [23, с.110]

Е. А. Костюхін поклав в основу своєї класифікації поділ на жанри за змістом. Це дозволяє глибше зрозуміти різноманітний матеріал казки про тварин, який демонструє різноманітність структурних побудов, строкатість стилів, багатство змісту.

2.2.Вплив міфології на появу казки. Їх взаємодія.

Дуже популярним в сучасній культурології є погляд на культуру як явище тотально міфологічне. На рівні аксіоми сприймаються твердження про те, що в основі усякої культури лежить міфологія або система взаємопов'язаних міфів, які й визначають пріоритети розвитку цієї культури, її архетипи та центральні ідеї [24, с. 98]. Міф у цій праці визначається як історично першу світоглядну форму відображення дійсності, в якій художнє, моральне, пізнавальне й практичне освоєння світу подані в синкретичній, взаємопов'язаній і взаємоопосередкованій єдності.

Фольклорні казки походять з тотемічних міфів первіснообщинного суспільства. Первинні, архаїчні казки називають архаїчними або міфологічними. Носії архаїчного фольклору самі відрізняють їх від власне міфів, тобто виділяють дві форми, що приблизно відповідають міфу і казці. Різниця між ними виражає опозицію сакрального і профанного, профанное є часто результатом деритуалізації і втрати езотеричного характеру. Структурна різниця між цими двома формами не явна або ж не існує взагалі. Дуже часто один і той же або подібний текст міг трактуватися одним плем'ям як справжній міф, а іншим - як казкова розповідь, виключений з ритуально-сакральної системи [25].

Можна визначити також архаїчні казки як несуворі міфи, враховуючи, що вони включають міфологічні уявлення. Ф. Боас зауважує, наприклад, що архаїчну казку від міфу індіанців Північної Америки відрізняє лише те, що культур-

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

ний герой здобуває блага для себе, а не для колективу[26, с. 30]. Нестрога достовірність архаїчної казки тягне за собою переважання естетичної функції над інформативною (мета архаїчної казки - розвага).

Отже, міф, втративши свої функції, стає казкою. Казка, що виділилася з міфу, протистояла міфу як:

- Профанне - сакральному. Міф пов'язаний з ритуалом, тому він, в певний час і в певному місці, розкриває таємні знання;
- Нестрога достовірність - суворій достовірності. Віддалення казки від етнографічності міфу зумовив переміщення акценту більше на художню сторону міфу. У казці приділяється більше уваги саме захопливості сюжету. Претензія на історичність, яка спостерігається у випадку міфа, стала неактуальною для казки. Події казки відбуваються поза реальною географією, в площині казкової географії.

2.3. Брати Грімм – відомі фольклористи та збирачі казок

Якоб (1785 – 1863) і Вільгельм (1786 - 1859) Грімм – визначні німецькі лінгвісти та дослідники німецької народної культури. Збирали фольклор і опублікували кілька збірок під назвою «Казки братів Грімм», які стали досить популярними. Спільно з Карлом Лахман і Георгом Фрідріхом Бенеке вважаються батьками-засновниками германської філології та германістики.

Брати Грімм почали збирати народні казки в 1807 році у відповідь на хвилю інтересу до німецького фольклору, яка постала з публікацією Ахіма Людвіга фон Арніма і Клеменса Брентано колекції народних пісень «Des Knaben Wunderhorn» («Чарівний ріг хлопчика») у 1805–1808 роках. На відміну від попередніх публікацій, брати Грімм намагалися не модернізувати мову оригіналів. В 1810 році Грімм підготували рукопис колекції декількох десятків казок, які вони записали, запросивши казкарів у свій дім. Хоч часто вважають, що вони збирали свої казки серед селян, багато з казкарів належали до середнього класу і навіть до аристократів, які розповідали казки, почуті від своїх слуг, а деякі з казкарів

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
літвокультурах у перекладацькому аспекті

були нащадками емігрантів-гугенотів і розповідали казки французького походження. [27]

Отже, брати Грімм почали вести регулярні записи казок під час своєї подорожі Гессеном, продовжили в Вестфалії. Одна з перших записаних Вільгельмом Грімм казок – «Дитя Марії». Її розповіла дочка аптекаря Маргарета Вільд («Гретхен») з Касселя, через рік казками поділилася і її мати – пані Вільд. Сестра «Гретхен» Доротея Вільд («Дортхен»), майбутня дружина Вільгельма Грімма, розповіла казки «Гензель і Гретьель», «Пані Метелиця», «Столик-накрійся».

У першому томі 1812 року є посилання на джерела лише до 12-ти казок. Це літературні збірники XVI-XIX століть. У другому томі і додатку до нього зустрічаються примітки: «з Гессена», «з Касселя», «з Ханау», «з Цверна», «з майнських областей».

З-поміж багатьох знавців казок, що дали матеріал для першого тому, брати Грімм особливо виділяли внесок пастуха «з лисих вершин Брунсберга біля Хёкстера» і старого драгунського вахмістра Йоганна Фрідріха Краузе в Гоофі під Касселем, у якого брати виміняли історії «на старе плаття».

Самі Грімм згадували жінку, яку називали «стара Марія». Вона повідала казки «Хлопчик-мізинчик», «Братик і сестричка», «Дівчина-Безручка», «Червона Шапочка», «Спляча Красуня». За її розповідями, частиною близьких до сюжетів Шарля Перро, опубліковано 11 казок. Ймовірно, під цим ім'ям ховається Марія Гассенпфлуг, чия мати походила з гугенотської сім'ї Друм з Дофіне. В будинку Марії все вільно розмовляли по-французьки. Внесла свій внесок і одна юна голландка.

Отже, вважати збірку з понад 500 казок Грімм чистою творчістю німецького народу важко, проте не можна забувати, що усні перекази, які запам'ятовуються і відтворюються носієм певної культури, будуть зазнавати змін у будь-якому випадку, адже сюжет будь-якої фольклорної казки, на відміну від сюжету літературної казки, існує в безлічі текстів, в яких допускається деяка ступенів

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

імпровізації виконавця казкового матеріалу. Тексти фольклорної казки протиставлені один одному за ступенем схожості-несхожості як варіації. Тут постає проблема авантексту (основної форми існування фольклорного тексту), розв'язання якої вирішує питання про творчу майстерності виконавця казкового фольклору, адже він не запам'ятовує текст казки цілком, а породжує текст на очах у слухачів, відновлюючи конструктивні елементи тексту, - тематичні (мотиви) і стилістичні («загальні місця», формули та ін.). Оповідач зберігав в пам'яті казкові сюжети цілком або в формі одиниць сюжету, так званого мотиву, і відтворював у виконуваний казці. Саме на цьому етапі велику роль грає також схильність оповідача до перебільшення, зміни сюжету, вміння з логічною послідовністю викладати події тощо. Таким чином, хоча від самого початку у випадку казок Грімм національність оповідача і грає велику роль, все ж слід враховувати вплив німецького побуту на їх сприйняття сюжету та символів в казках.

Вплив казок братів Грімм було величезним, з першого ж видання ці історії завоювали любов дитячої аудиторії. Популярний англо-американський поет У. Х. Оден назвав цю працю одним із стовпів західної культури [27]. Вплив сюжетів казок братів Грімм також простежується в трьох казках А. С. Пушкіна: «Казка про мертву царівну і про сім богатирів», «Казка про рибака і рибку», «Наречений-розбійник» [27]

Робота братів Грімм вплинула на інших любителів фольклору, надихнувши їх до збирання казкових історій і пробудивши в них дух романтичного націоналізму, який надавав особливого значення місцевим народним казкам і нехтував міжкультурним впливом. До цієї категорії збирачів казок ставилися: Олександр Миколайович Афанасьєв, норвежці Петер Крістен Асбьюрнсен і Йорген Му, англієць Джозеф Джейкобс, і Джеремя Кертін, американець, який зібрав ірландські казки [27].

Казкові персонажі піддавалися безлічі різних інтерпретацій, в тому числі маргінальних, часом з найнесподіванішого боку. Наприклад, нацисти в гітлерівській Німеччині розглядали Попелюшку як героїню, яка належить до «чистої

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній лінвокультурах у перекладацькому аспекті

раси», мачуху як іноземку, а принца - як нацистського героя, який володіє незіпсованим інстинктом розпізнавання рас[27]. Автори, які писали згодом правду про жахи Голокосту, включили деякі казки в свої мемуари, як Джейн Йолен в своїй книзі «Шипшинка» (Briar Rose) [27]. Після Другої світової війни навіть з'явилися окремі судження, про те, чи є зв'язок між жорстокими сценами в окремих казках і звірствами нацистів (наприклад, Карл Приватні опублікував статтю «Підготовча школа жорстокості. Обговорення казок братів Грімм.» В берлінському «Der Tagesspiegel» від 7 лютого 1947 г.). Однак нібито діюча до 1948 року заборона на друкування збірки казок братів Грімм в британській зоні окупації є всього лише легендою.

Висновки до розділу 2

Казка – специфічний феномен літератури кожного народу. Виділяють літературну казку, яка має конкретного автора та чіткий авторський текст без варіацій, та народну казку, що є продуктом фольклору, має варіації, характеризується загальнофольклорними ознаками: анонімність, усність, колективність, та сягає корінням міфології народу.

За Е. М. Мелетинським народна казка є міфом, що втратив свою сакральність, перестав залежати від чітких ритуалів, а етнолог Боас визначає її як несуворий міф.

Казка зазвичай має свої стилістичні особливості: певну композицію, притаманні лише казкам впізнавані початкові, заключні, серединні фрази, мандрівні персонажі, що зустрічаються у різних казках, географічна та часова незалежність від реальності, фантастичність сюжету тощо.

Розглянуті нами казки з тваринами різні науковці класифікують приблизно однаково: виділяють побутову, чарівну, кумулятивну, новелістичну, сатиричну казку про тварин, а також байки, анекдоти та небилиці.

Скарбницею німецької народної казки вважають збірки братів Грімм, які були зібрані на початку дев'ятнадцятого століття і містять понад 200 казок. Важливим є походження казок: Брати Грімм записували історії зі слів простих селян, дворян, аристократів, також таких, що були нащадками гугенотів та мали французьке коріння. Проте, казки у цих збірках дають уявлення про культуру та ментальність німецького народу того часу.

РОЗДІЛ 3. АНІМАЛІСТИЧНІ СИМВОЛИ У МОВНІЙ СВІДОМОСТІ ПРЕДСТАВНИКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ ЛІНГВОКУЛЬТУР

3.1. Тотемізм як чинник формування мовної картини світу

Особливості національної ментальності, як правило, досліджують з позицій кількох методологічних підходів, зокрема екологічного, біологічного, історичного, культурологічного та соціально-економічного. Кожен із цих підходів пояснює характер національних особливостей впливом відповідних факторів існування людських спільнот – генетичних структур, історичних подій, явищ культури, економічного життя, суспільної структури, флори і фауни тощо. Істотними недоліками тут є те, що, підносячи роль одних факторів, ігнорують інші, а ментальні особливості виводять безпосередньо із найголовніших факторів, не беручи до уваги весь їх спектр.

Критикуючи таке положення, дослідники В. Н. Павленко і С. А. Таглін у праці «Общая и прикладная этнопсихология» запропонували вирішити цю проблему, застосувавши діяльнісний підхід. Суть підходу полягає у твердженні, що національна своєрідність психіки етносу є відображенням національних особливостей його життєдіяльності, яка акумулює та інтегрує вплив усього комплексу вихідних факторів [28, с. 116].

Інші дослідники створюють деяку абстрактну базову модель психіки, яка могла б не тільки пояснити соціально-психологічні феномени, але й виконувати роль інструменту управління ними. Однак питання «єдиної соціокультурної матриці» досі залишається відкритим [2, с. 226].

Архетипна форма – це явище, яке щось започатковує або формує [29]. Виходячи з цього, саме дослідження архетипів національної ментальності слід проводити в напрямку пошуків й аналізу тих конкретних явищ, навколо яких і відбувалось формування людських спільнот [29]. За своєю сутністю і призначенням вони покликані були впливати на формування й передачу потрібних людській спільноті психічних і діяльнісних властивостей, які б несли в собі всю суму вихідних факторів впливу в особливій, необхідній «пропорції». Одним з таких

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

явищ, на наш погляд, є тотемізм, який буде розглянуто нижче. Ці явища повинні були мати універсальний характер, відображувати чи впливати на всі сфери життя колективу, їх настільки міцно повинна була засвоїти суспільна свідомість, щоб їх «сліди» зустрічалися протягом усього розвитку аж до сучасності. Найкращими такими «слідами», на нашу думку, є національні символи, адже вони можуть нести в собі певну інформацію протягом дуже тривалого часу.

Аналіз символіки свідчить, що тут переважно використовуються елементи природи й особливо широко тваринні образи. Важливими в цьому плані постають результати дослідження О. М. Сліпушко давньоукраїнських бестіарних, тобто тваринних, символів. Автор спробувала пояснити особливості складу ментальності українців системою архетипних ідей, відображених у суспільній свідомості у вигляді бестіарних символів, тобто символів з збірників відомостей про тварин, що виникли ще в античні часи і містили зоологічні статті з ілюстраціями, в яких докладно описувались різноманітні реальні та вигадані тварини в прозі та віршах, головним чином, з алегоричною і повчальною метою. Проте зрозуміло, що не все було записано і, тим паче, дуже мало хто з народу взагалі вмів читати (хоча саме народ був основним носієм знань саме про алегоричність образів певних тварин у свідомості етносу).

Специфіка бестіарію, тобто сприйняття тої чи іншої тварини, фактично будь-якого народу полягала в тому, що він сформувався як система символів, де кожен образ виступає носієм певної ідеї, домінантної в колективній підсвідомості нації в конкретні культурно-історичні епохи [30, с. 103].

Так, наприклад, основу системи бестіарію, яка становить загальну структуру національного характеру українців, складає група тотемно-культових образів бика (вола, тура) і коня як символів любові до праці й землі та потягу до волі й незалежності [30, с. 17]. Ці образи в найдавніших віруваннях українського народу пов'язувалися з уявленнями про походження роду, виступали його оберегами й були предметами релігійного культу.

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

У літературній і фольклорній традиції майже всіх народів світу ми часто зустрічаємо використання образів тварин для характеристики психічних чи діяльнісних властивостей людей. Наприклад, у давньоруському творі «Слово о полку Ігоревім» особу руського князя Всеволода супроводжують слова «буй-тур» або «яр-тур», руські воїни – «рикають яко тури» або «рискають як вовки», а співця Бояна порівняно із солов'єм. У фольклорі зустрічаємо такі приклади: «мудрий, як змія», «хитрий, як лисиця», «волячу силу має» і т. д. Крім того, образи тварин використовують для означення малих та великих соціальних груп і навіть народів. Наприклад, злочинців традиційно асоціюють з образом вовчої зграї або ж з пацюками, правоохоронців – з образом собаки-охоронця, бізнесменів – з образами хижаків, зокрема акули; для означення народів поширені такі епітети «азійські тигри» (або дракони), «російські ведмеді» тощо.

У науковій літературі відношення «тварина – людина» розглядають переважно з двох позицій. По-перше, тваринні образи є відображенням рис характеру, зовнішності чи поведінки людини; або ж ці образи використовують як носії певних ідей у суспільстві [30, с. 15]. По-друге, вплив тварин на людину мав істотний характер, особливо в період формування її психодіяльнісних характеристик. Недарма ж саме тваринні образи найширше серед інших явищ природи представлені в символічному світі людини. Тому тварин потрібно віднести до рівня тих факторів, що безпосередньо вплинули на формування менталітету як українців, так й інших народів.

Специфічними рисами розвитку людини (і суспільства загалом) є: по-перше, її ставлення до природних об'єктів і навіть самої себе як до знарядь і знаків можливих способів і механізмів життєдіяльності; по-друге, неодмінною умовою повноцінного розвитку людини є наявність зразка, прикладу, орієнтира для формування власних психічних і діяльнісних якостей [29]. Серед явищ природи, які супроводжували й впливали на формування людства впродовж його існування,

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

тварини займають особливе місце. Як відомо, сама людина має природне тваринне походження, про що свідчать, наприклад, будова тіла або ж вигляд людського ембріона на ранніх стадіях розвитку.

Крім того, серед інших явищ природи тварини найближче стоять до людини за психодинамічними й фізіологічними властивостями, що давало людині потенційну можливість копіювати, а потім і переймати певні властивості тварин, і, як наслідок, передавати це у мовленні за допомогою різних мовних засобів, зокрема фразеологізмів. Тварини, кожна у своїй біологічній ніші, краще, ніж людина, пристосовані до життя в природі. Ніщо краще за птахів не літає, плазунів – не повзає, хижаків – не вбиває, риб – не плаває. Дії тварин для досягнення потрібного їм результату мають еволюційно вивіреним і генетично успадкованим характером та визначаються певною сталістю, одноманітністю, незначними варіаціями. Сюди можна віднести порядок і послідовність дій, рівень фізичних зусиль, психічний стан, загалом сам принцип дій для досягнення результату. Людина як біологічно молода істота відносно слабо пристосована до навколишнього середовища. Вона не має таких міцних щелеп, гострих зубів і кігтів, фізичної сили, але, застосувавши свій універсальний і неспеціалізований мозок, свої більш гнучкі психічні потенції, при цьому маючи перед очима живий приклад можливості певної діяльності – тварин, вона могла досягти аналогічного результату. При цьому людина неодмінно повторювала певною мірою принципи й порядок дій тварин, їх психічний та емоційний стан, адже, наприклад, перемогти небезпечного хижого звіра з милосердям і добротою в душі неможливо. Цікаво, що властивості тварин люди активно запозичують і в наш час, і прикладів цього достатньо. Зокрема такі: форма й рухи хвостових плавників морських тварин з успіхом використано у вигляді ласт для підводного плавання, відповідними стали рухи й порядок дій аквалангістів; форми підводних човнів і підводних частин кораблів проектують з урахуванням форми тіл акул і дельфінів; форми літаків, а також принципи польотів і керування ними мають багато запозичень у птахів, напри-

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

клад, тактика дій військових штурмовиків і винищувачів увібрала в себе спостереження за діями хижих птахів – соколів, яструбів і т. д., Принципи дій деяких тварин було використано бойовими мистецтвами. Наприклад, у східних одноборствах є цілий ряд стилів, побудованих на принципах дій ведмедя, тигра, змія, дракона, мавпи, лелеки, комахи богомола [29].

Отже, життєдіяльність тварин, як й інших об'єктів природи, є яскравим прикладом поведінки в певних ситуаціях, зразком послідовності та порядку дій, меж фізичних зусиль, психічних якостей. Такі дії внаслідок тривалого співіснування людей і тварин закріплені в суспільній свідомості і пам'яті, творчо засвоює і передає в спадок наступним поколінням шляхом соціального наслідування.

Певні тварини стають символами, знаками певних дій і психічних станів, які людина вже засвоїла та здатна відтворити, вирішуючи потрібні їй завдання. Засвоєні й творчо розвинені принципи діяльності тварин людина починає використовувати і стосовно інших людей, тобто вони переходять у стан знарядь міжлюдських відносин у різних сферах життя (військова, управлінська, виробнича, мистецька та ін.). Розпредметнення тварин й інших природних об'єктів стало для людини важливим кроком уперед, оскільки, по-перше, було сформовано й розвинуто необхідні психодіяльнісні якості людини, які дозволили їй заселити всі природні зони Землі; по-друге, було створено необхідні умови для прояву, становлення і розвитку суто людських властивостей і форм діяльності.

Важливим джерелом, яке дає можливість прослідкувати історичний процес впливу природних об'єктів на характер людини і людських спільнот, на наш погляд, виступає тотемізм і пов'язані з ним інші релігійні культи [29]. Виникнення тотемізму як найбільш давньої форми поклоніння тваринам учені відносять до ранніх ступенів розвитку людського суспільства. Людина не виділяла себе з природи і пов'язувала своє походження з тваринним світом. Із цього часу і дуже довго панує погляд на тварин як на своїх родичів – предків чи братів, згадаймо сучасне «Брати наші менші». Дослідник тотемізму Дж. Фрезер так визначав його сутність: «Тотемізм – це система напівсоціальна-напівзабобонна, що поширена

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

серед дикунів минулого й сучасності, згідно з якою члени клану вважають себе об'єднаними і споріднено і спільним поклонінням якого-небудь виду серед явищ природи, яким зазвичай є тваринний або рослинний вид. Цей вид... називають тотемом клану» [31, с. 18].

Дослідниця З. П. Соколова виділяє низку характерних рис тотемізму:

- 1) тотемізм не є формою поклоніння в прямому значенні цього слова, тотем не божество, головне – віра в спорідненість із ним;
- 2) предком людини, тотемом, виступають не лише тварини, а й рослини, комахи, явища із світу неживих предметів: гім, дощ, сонце, вода, зірки та ін.;
- 3) характерна ідея спорідненості не однієї людини, а цілої групи людей з певним видом тварин, рослин і т. д.;
- 4) віра у втілення («інкарнацію») тотема в людині;
- 5) у тотемізмі яскраво виступає зв'язок роду, тотемної групи з територією її розселення;
- 6) тотем, з одного боку, об'єднує групу, а з другого – протиставляє її іншій групі, тобто виступає елементом ідентифікації [32, с. 20–23].

Отже, сутність культового поклоніння в тотемізмі полягала в уподібненні тотему, перейманні його важливих рис і властивостей. Обряди виконували роль механізму формування, закріплення й зберігання потрібних якостей. У кожній людській спільноті були різні тотеми, що, можливо, могло викликати появу різниці в їх ментальних рисах. Це досить вагомо, на нашу думку, впливало на відмінності у характері ранніх людських спільнот, що в майбутньому поряд з іншими акторами сприяло появі різниці національних архетипів ментальності. Це відобразилося і на мовній репрезентації анімалістичної символіки, породило проблему різниці відображення в різних мовах одного і того ж зооніма.

3.2. Архетипні символи у тотемічних уявленнях

Символ традиційно розглядається як семантична категорія, що має зовнішній вираз (звуковий, графічний), пов'язаний із предметом, річчю та поняттям

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

(сигніфікатом) [31]. Однією з головних його особливостей є множинність значень, що виявляють себе по-різному у різних контекстах; поєднання і взаємодія цих значень завдяки дії аналогії й асоціативних зв'язків; конденсація, компресія багатьох ідей, відношень як виразників символічних значень; поляризація значень, що передаються одним і тим же референтом на різних семантичних полюсах. Контекстуальне оточення слова-символу зумовлює перерозподіл сем, зміну їхньої активності.

Мотивація символів може пояснюватися як позамовними, так і власне лінгвістичними чинниками, тому що виникнення лексеми-символу з одного боку закорінене в історико-культурному середовищі, а з іншого боку – в зумовлених загальнонародними уявленнями семантичного підґрунтя [33, с. 176].

Микитів В.Г. зазначає, що саме символи поглиблюють змалювання емоційного стану людини, її безпосереднього зв'язку з довкіллям. Вони підкреслюють, що людина є частиною природи, і в її житті відбуваються такі ж зміни, як і в природі. Пісенні образи-символи виявляють виняткову стійкість і сталість, навіть можуть підмінити реальний образ, зберігаючи його характерне змістове наповнення. Тому представники аналітичної психології розглядають символ не як атрибут свідомої діяльності, а як можливість опосередкованого вияву підсвідомого змісту символу не лише в індивідуальній психіці, а й в етнічній культурі. Юнг К.Г. виводив походження символів від колективного несвідомого, порівнюючи символ із міфом.

Одним зі змістів колективного несвідомого є архетип – первинна схема образів, у яких узагальнено досвід людства. Досить активно архетипи колективного несвідомого виявляють себе у фольклорних образах-символах. Саме архетипи є своєрідним джерелом для появи символіки, яка впливає на нашу свідомість, бо «дія архетипу, незалежно від того, чи має вона форму безпосереднього досвіду, чи відображається через слово, сильна тому, що в ньому говорить голос, потужніший від нашого власного» [3, с. 337].

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

К. Г. Юнг остаточно утвердив цей термін, розглядаючи його як основний позасвідомий засіб передачі найціннішого людського досвіду від покоління до покоління у формі підсвідомих символів, як закорінений у мові та міфі складник колективної пам'яті, у якому акумульована мудрість людства. Прадавні архетипи колективної підсвідомості людства знову й знову постають у міфах, релігіях, снах і фантазіях, проникаючи у всі види мистецтва, у літературу і в народну творчість. Повторюючись тисячі разів, вони формують певні сталі моделі, здатні відроджуватись і виявляти себе в різні епохи у різних образах. Відтак, «архетип як ідеальна формотворчість виявляється у матеріалі свідомого досвіду через архетипний образ. Саме тоді спадщина предків, яка зберігається в кожній індивідуальній душі формально і несвідомо, має змогу «прозріти» через життєву конкретику. Будь-яка людина наділена інстинктами і запасом архетипних образів, які їх відображають. Отже, у кожній людині функціонує колективне неусвідомлене, утворене зі сфери інстинктів і їх відповідників – архетипів» [34, с. 134].

Слова-символи, які називають поняття, що однаковою мірою сприймаються усіма людьми, оскільки вони вказують на універсальні явища природи, називаємо архетипними [33, с. 177]. Вони, на думку К.Г. Юнга, “супроводжували людину споконвіку, були зумовлені самим життям, культурою, лягли в основу міфології, релігії, мистецтва, філософії” [13, с. 48].

Обожнення природних явищ, надання їм надлюдських властивостей і разом із тим уособлення їх в образах характеризують світобачення наших пращурів. У народному уявленні природні явища стали носіями різноманітних внутрішніх потрясінь, глибоких почуттів, викликаних силами, що не залежать від людини. Звідси народилася розмаїта й багатогранна символіка, зумовлена стародавніми поглядами на явища, за якими наші предки часом із жахом спостерігали [28, с. 102].

В основі символізації, що є по суті використанням символів з метою передачі значення чи змісту, аніматизм (віра в існування розлитої у світі безособової

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

сили, що впливає на життя людей, одна з архаїчних форм релігії, що є характерною рисою вірувань первісних людей), анімалізм (художнє зображення тварин, птахів, комах, рослин та ін. крізь призму людського світовідчування, надання їм властивостей людського характеру), анімізм (віра в те, що предмети, природні явища, тварини або люди наділені душею) та антропоморфізм (уподібнення будь-чого до людини або перенесення її фізичних та інтелектуальних властивостей на тварин, рослини, речі та явища навколишнього світу), пов'язані із найдавнішими віруваннями. Слова-символи відображають особливості культури: історії, традиції, звичаїв етнічної спільності. Оскільки характерною властивістю символу є те, що значення мотивується через фонові знання, прагматику, то й функціонування його в мовленні можливе лише за наявності певних фонових знань[31].

Феномен розуміння символічної природи мови пов'язаний із проникненням у багатомірність духовного світу, що іманентно виявляється в модальностях архетипу, мови, світобачення.

Проблема трансісторизму архетипів, порушена Юнгом, була детально опрацьована його послідовником Е.Нойманом. Він пов'язує діяльність свідомого й несвідомого і вважає, що свідомість може розвиватись лише там, де вона зберігає живий зв'язок із творчими силами підсвідомості.

Архетипні символи поділяються на **природні і культурні**. Природні походять із несвідомого змісту психічного і тому є множинністю варіацій, їх можна простежити аж до витоків – архаїчних коренів. Культурні символи використовувалися для вираження вічних істин, пройшли через процес свідомого розвитку і стали колективними образами, прийнятими цивілізованим суспільством. Ця група символів зберігає риси первинної конотації, може викликати вагомий емоційний резонанс і є складником загальнолюдського менталітету.

У такому разі традиційне слово-символ є вербальним утіленням елементів обряду, тобто семіотично маркованим стосовно відповідного обряду. Більшість архетипних символів – ритуальні. Оскільки обряд – своєрідний контекст, у якому

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінгвокультурах у перекладацькому аспекті

реалізується семантика символу, то на вербальному рівні таким контекстом є відповідний текст [31].

Таким чином, визначатимемо символ як вербальний знак, семантика якого є результатом переосмислення на асоціативному рівні його прямих і переносних значень під впливом контексту. Саме таким поняттям символу ми користуємося у даному дослідженні.

3.3. Зооніми української мови як маркери національного символічного світогляду українців

Міфологія українців невід’ємно пов’язана з образами різних тварин. Чільне місце серед тотемних уявлень українців, які вірили, що певний звір або птах є захисником певного роду чи племені, посідали такі тварини, які були втіленням позитивних чи негативних якостей. В. М. Войтович, розглядає пантеон тваринного світу давніх українців, до якого увійшли *байбак, баран (овен), білка, бобер, ведмідь, верблюд, вівця, вовк, вуж, гадюка, горностай, жаба, заєць, їжак, кажан, кінь, кіт, коза, корова, кріт, куниця, лев, миша, олень, осел, рак, свиня, собака, соболь, тур, і навіть черв’яки, черепаха і ящірка*. Птахи також вважалися священними істотами і символами безсмертної душі, божественного прояву, духів померлих[32, с.421-573].

Розглянемо деякі з зоонімів українського лінгвокультурного простору.

Собака – символ вірного друга, надійного і непідкупного помічника, яким він був для людини протягом багатьох тисяч років. Разом з тим, може бути нерозумним брехуном, ненаситним злодієм. Святе Євангеліє закликає: «не давайте святого псам, щоб вони не розшматували вас...».

Хоча, за переказами, створений дияволом із глини, але за своїми діями відійшов від лукавого «творця» і став найближчим до людини з усіх тварин, справжнім вірним її другом. Це й цінували українці.

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

Собака – символ вірності не лише господарю, але й господарству. Чужої господи собака не стереже, а лише свою! Тож собача вірність воістину надійна і не знає зради (*«вірний, як пес»*, *«собача вірність»*).

Кажуть, коли собака виє на небо – то це на вовка або на ворога, коли ж на землю – то з туги або на покійника.

Образно виражає людину-носія найкращих морально-душевних якостей: вірності, простоти і чесності (*«дивитися собачими очима на когось»*) – викликає довіру ще й тим, що сам з недовірою ставиться до всього чужого і незнайомого. Відстоюючи справедливість, вступає в двобій із будь-яким суперником, в тому числі, значно сильнішим, незважаючи, що це прирікає його на поразку.

Проте, хоча собака і доводив не раз свою вірність людині, його часто зневажають, не пускають в хату навіть взимку, звідси і виникають вирази на кшталт *«собаче життя»*, *«собача смерть»*, *«прогнати як собаку»* *«як собак нерізаних»*, *«собаці (псу) під хвіст»*, *«ганяти собак» (про нероб)*, *«собака на сіні»*. Зневажливо на літню людину кажуть *«старий пес»*, зооніми *«собака»* та *«сука»* використовуються як лайливі.

Кінь був чи не єдиним засобом для пересування, що дозволяв вільно долати великі відстані, тому і не дивно, що до коней в українців, особливо чоловіків, таке особливе, шанобливе, а іноді ледь не священне ставлення.

Кінь був символом вірності, відданості, швидкості та витривалості, пов'язаним з родючістю і смертю. Кінь часто виконував роль провідника до іншого світу, радника і друга.

Білий кінь зустрічається найчастіше в казках та легендах. Білий колір загалом є характерною ознакою потойбічних істот, що втратили тілесність. Скрізь, де кінь відіграє культову роль, він завжди білий. В образі білого коня деяким людям навіть з'яв ляється скарб [32].

В українській чарівній казці кінь постає надійним товаришем, побратимом героя. Особливого значення набув кінь за часів козацтва. Кінь — добрий товариш

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

козака, вірний, часто проводить його в останню дорогу. Звідси і мотивація таких фразеологізмів як

бути на коні— бути (почувати себе) у вигідному становищі

хід конем — про рішучий засіб, який застосовують у крайньому випадку.

У міфологічному українському світогляді чітко розрізняються образи **свині** й **кабана** (вепра). Свиня та кабан у моделі світового древа представляють світ земний (кабан) або ж підземний (свиня, яка зображується під корінням). Зазвичай, кабан асоціюється з чоловічою силою, міцністю. Свиня — з силою землі, теплом і родючістю. Кабан, як і свиня, асоціюється із сонцем та аграрним культом. Хоча в українській фразеології знаходимо одиниці, які характеризують цю тварину досить негативно. В.В.Жайворонок вказує на те, що згодом свиня стала нечистою твариною, яка асоціюється з брудом, болотом, нечистю, з чимось поганим («*підкладати свиню*»), зарозумілістю («*величається, як свиня*»), незнанням (знається, як свиня на перці), відсутністю смаку й неохайністю («*пристало, як свині наритник*», «*як свиня в дощ*»). А кабан символізує огрядну людину («*роз'ївся, як кабан*»). Ці символи часто згадувалися і згадуються не лише у фразеологізмах.

Оцінюючи конотацію цих символів, можна сказати, що у абсолютній більшості випадків вона негативна. Навіть у випадку теми материнства, «свиноматка» звучить дуже образливо, адже тут мається на увазі неохайна, товста, нерозумна жінка з декількома дітьми або ж вагітна.

Ведмідь в українській міфології є символом господаря, гарантом добробуту. Також символізує воскресіння, нове життя, бо виходить навесні із свого барлогу [32, с. 553-554] Цікавий той факт, що, наприклад, на відміну від оленя чи коня, які зображаються звичайними тваринами, той самий ведмідь виступає рівним людині — він грає на дуді і скрипці, п'є у шинку горілку, грає в карти, танцює. Тобто ведмідь — не слуга. Він брат і товариш. І це теж дає нам деякі підстави говорити про ведмедя як про тотемну тварину.

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

У фразеологізмах тварину наділено різноманітною народною символікою: сили («*Міцний, як ведмідь*»), незграбності («*Ізвивається, як ведмідь у танці*»), невдоволення («*Бурчить, як ведмідь*»), відлюдності («*Живе, як ведмідь у барлозі*»), в деякій мірі одержимості («*У ведмедя десять пісень і все про мед*»);

Вовк є символом хижацтва, невгамовного голоду, швидкості, його іноді навіть не називали «вовком», замінюючи цей зоонім просто словом «дядько», бо боялися, щоб не наробив лиха на подвір'ї. У фразеології він має більше негативні конотації: символізує невдячність («*Годуй вовка, щоб він тебе з'їв*», «*Скільки вовка не годуй, він усе в ліс дивиться*»), злість, жорстокість («Вовк не такий лихий, як недобрий»). Іноді семантика символу тварини змінюється після її приручення (особливо чітко це простежується у героїко-фантастичних казках): небезпечний і злий вовк в деяких сюжетах стає твариною-союзником («вовчик-братик»).

У слов'ян про дружнє ставлення людини до вовка в деяких випадка свідчать і такі факти. Вовк – частий персонаж слов'янського фольклору: байок, загадок, казок, легенд, оповідок. У казках він сміливий, інколи хитрий, підступний і небезпечний, хоч буває і простакуватим, недолугим; сприяє швидкому переміщенню героя, інколи допомагає йому.

У народі є до того багато переказів про те як святий Юрій вовків захищає. Сюжет у них схожий: чоловік відбирає у вовка здобич, а потім з'являється мисливець на білому коні – святий Юрій – і примушує чоловіка віддати вовкам коня чи вола, бо вовки можуть і самого чоловіка роздерти[35].

Кішка. Кішка є для кожної господині невід'ємною частиною, адже допомагає позбавитися від шкідливих гризунів. Але її своєрідна поведінка не могла залишитися непоміченою, особливо якщо порівнювати її з собачою. Саме характерна поведінка (незалежність, тихий норов, неквапливість, граційність) робить кішку таємничою не лише для українського народу.

В різних культурах кішку так чи інакше пов'язували з чаклунством. З часом і українці приписали кішці службу відьмам: ніби чорна кішка є постійною

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

супутницею відьми, на шабаші відьма літає верхи на чорному котіві. Загально-відомий мотив перетілення відьми у чорну кішку, зокрема, він дуже яскраво описаний в оповіданні М.В. Гоголя «Травнева ніч або Утоплена». І нині чорна кішка у народному уявленні є символом нещастя, звідси і прикмета: якщо чорна кішка шлях перебіжить, то невдача у будь-якій справі спіткає.

Вище описане сприйняття цього символу виникло порівняно недавно. Можливо, у цьому слід підозрювати вплив західних культур, адже спочатку кіт мав кращу репутацію. За українськими народними переказами, kota створив Господь, і тому це чиста і добра тварина. Кіт символізував домашній затишок, спокій, і недоброю прикметою вважалося, коли кіт залишає обійстя, свій дім. Ця подія передвіщала війну, голод, хвороби і таке інше[35].

Півень. Давні слов'яни вважали, що півень – віщий птах, він має відношення до сонця, є символом зорі, вісником сходу світила. Взагалі, зображення цього плаха домінує серед інших зображень у давніх слов'ян.

Ще за часів язичництва півня возвеличували та пов'язували з ним різні обряди. Півень – птах Перуна. Зачувши його крик, зникає нечиста сила. А що він будить світ від сну, то в Україні називали його «будимир». Півня приносили в жертву богам. За свідченнями Лева Диякона, воїни князя Святослава, після поховання загиблих побратимів, занурювали у хвилі ріки живих півнів.

Певнуроль відігравав колір півня. Так, в жертву приносили чорних півнів. Як відгомін давнього ритуалу – закопування півнів чорного кольору під порогом лазні, щоб задобрити банного духа. Білого півня дарували молодцям, щоб дітей була повна хата. Червоний півень, за повір'ями, охороняє подвір'я: худобу від відьом, дітей від підміни богинками – міфологічними створіннями, що крали дітей або підмінювали на чужих. Червоний колір – колір багатства та достатку. Відомі перекази про те, що червоний півень може розказати місце знаходження скарбу. Але, якщо скарб братиме нечестивий чоловік, він спалахне вогнем. Звідси «червоний півень» - символ пожежі[35].

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

За народними повір'ями, якщо не мати в обійсті півня – заведеться нечистий. А коли півень заспіває невчасно – це на зміну погоди.

Жаба. Як символічні тварини жаби у більшості міфологій мають негативні риси. Неприємний зовнішній вигляд, слиз на шкірі призвів до того, що у більшості випадків вони стали сприйматися як символ відьми, її супутник чи атрибут.

У народі також вважали, що жаба - то одне з утілень диявола чи сатани. Чари з використанням жаб та гадюк - це один з найвідоміших видів чаклунства і ворожби на Русі. Широко використовувалися жаби у приворотній магії.

Проте, наглядні явища, такі як поява жаби з пуголовка деякою мірою показували цю тварину як позитивну. Вона була символом відродження життя. З пуголовка народжується жаба, а з жаби може народитися людина (казка "Царівна-жаба").

У деяких народних переказах жаба виступає уособленням домовика, тому її треба оберігати, і вона віддячить - принесе щастя в дім. Вважали, що жаба може оберігати скарб[35].

За християнства з'явилися інші перекази. Що жаби - це грішні люди, яких затопило Всесвітнім Потопом; вони мають п'ять пальців на руках і ногах, чотири довгих і один коротенький. Прийде час, коли жаби знову стануть людьми, а люди – жабами, тому їх не можна ображати, тим більше вбивати. Крім того, жаба – «грішна душа»: людина, яка не виконала за життя яку клятву, після смерті стає жабою і вознесеться на небо тільки тоді, коли дістанеться вівтаря у церкві.

Корова в міфології українського народу є позитивним персонажем і символом. Вона уособлює материнські сили годувальниці Матінки-Землі. Добра тварина, малорухлива і дуже витривала. М'яка, тепла, терпляча і в повсякденному житті, і у своїй вагітності. Вона – скромний і простий символ самої матері-землі, втілення материнського начала.

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

Роль корови була дуже важливою у часи скотарських племен, а у пізніші часи землеробства ця роль набагато пасивніша і в міфах, і в епосі. За українськими повір'ями, коли купуєш корову, треба забрати її з налигачем, а інакше не даватиме молока. Перед тим як доїти корову, треба давати корові шматок саме відламаного хліба, а не відрізаного – «бо молоко відріжеш». Тобто корова-годувальниця і її здатність давати молоко дуже цінувалися, адже на цьому могло триматися ціле господарство[35].

Лисиця. У багатьох народних традиціях ця тварина була уособленням підступних хитрощів та віроломства. Червонувате хутро лисиці нагадує вогонь, що дозволяло відносити її до свити нечистої сили.

У слов'ян цей звір був символом хитрощів і спритності. У казках «Пан Коцький», «Лисиччина хатка», у байках, наприклад, «Ворона і сир» Крилова, у приказці «хитра, як лисиця» - цей цьому образу приписують хитрість та лукавство, проте, далеко не завжди з негативної точки зору. Часто казки зав'язуються на тому, що лисиця голодна: вона вдається до хитрощів – аби прогодуватись.

Заєць і кролик майже не розрізняються ні в символіці, ні у народних віруваннях. У християнстві беззахисність зайця символізує людей, які надіються лише на Бога.

За старовинною легендою, заєць був створений нечистою силою, і тому зустріч з ним не передвіщає нічого доброго. А щоб відвернути лихо, якщо заєць перебіжить тобі дорогу, мусиш кинути на неї декілька жмутків сіна і проказати молитву. На Слобожанщині відома прикмета, що заєць, який з'являється поблизу житла, може бути передвісником пожежі[35].

Взагалі в українського народу заєць символізував боягузтво та найчастіше використовувався у дитячому фольклорі і весільних піснях. Хоч насправді заєць – не така вже боязка тварина. Він цілком може дати відсіч хижакові своїми міцними лапами і гострими зубами. Та у свідомості всього слов'янського народу вже давно міцно вкоренився образ «зайця-боягуза».

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

Лев. Він є символом володарювання. У казках і переказах він виступає як «цар звірів». Це обумовлене його силою, золотаво-коричневим кольором хутра, а також великою гривною, що обрамляє голову, ніби сонячні промені. Лев – яскравий образ, але не характерний для українського фольклору та культури взагалі, адже цей звір не водиться на теренах України. Тому він майже не з'являється в приказках та прислів'ях (крім «левова частка»), з ним не пов'язані прикмети, у казках він зустрічається рідко. Але якщо вже зустрічається, то зображається мудрим, грізним, володарем лісу[35].

Проте, існує певна кількість казок, де лев зображається звичайним жителем лісу. Достатньо багато казок, де лев залишається пошитим у дурні. Але такі сюжети покликані не стільки принижувати цього звіра (окрім казок, де лева карають за його гордість), скільки підкреслити кмітливість іншого, часто маленького персонажа (миші, комаря), яка допомагає подолати чи провчити самого царя звірів («Лев і комарі», «Лев і миша», «Лев і заєць»).

Миша. Хтонічна тварина ("хтон" – з грецьк. земля), вона, тваринка невеликого розміру, відігравала велику роль у міфологічних уявленнях різних стародавніх народів (єгиптян, греків, римлян, персів, слов'ян та ін.).

У багатьох випадках вона вважається твариною, яка уособлює людську душу; зникає миша так швидко і непомітно, як душа у мить смерті. Оскільки миші лякливі і живуть у темних приміщеннях, їм приписувалися демонічні і пророчі властивості. Казали, ніби їхній писк і метушня (танці) віщували бурю, а якщо вони обгризали символічні (культові) предмети – то на біду.

Уявляли, що душа людини у подібі миші (як павука, ящірки) може через відкритий рот під час сну виходити з тіла. Багато віків зберігалось чимало мишачих ворожінь і прикмет. (Як миша їсть волот (верхня частина снопа), так буде хліб дорог)[35].

З мишею пов'язані й такі жіночі персонажі, як Баба-Яга, Мокош, Параскева-П'ятниця.

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

Велика кількість казкових мотивів, де фігурують миші, свідчить про неостанню їх роль в українському фольклорі. Скрізь у таких сюжетах підкреслюється розмір миші у порівнянні з великим ефектом її діяльності: миша рятує лева, лякає до смерті людину, розбиває золоте яйце, допомагає зробити те, що не під силу багатьом (російська казка про ріпку, яка зайняла чільне місце серед казок і в Україні, українська казка «Курочка ряба») та ін.

Коза, за праслов'янськими легендами, вигодувала Перуна. Коза символізувала родючість, плодовитість, звідси її зв'язок з божествами та іншими персонажами, які були опікунами добробуту і врожаю.

Вона була важливою твариною для багатьох слов'янських народів. Перш за все у часи язичництва як ритуальна тварина для жертвоприношень. У російській казці "Про козу луплену" і в словацькій ритуальній грі присутні мотиви вигнання козою із свого житла усіх інших тварин, а потім вигнання самої кози бджолою, їжаком чи півнем. Насильницьке вигнання міфологічного персонажа, що втілює плодючість - залишок давнього обряду жертвоприношень. Мотив жертвоприношення присутній у більш пізніх фольклорних джерелах слов'ян. Наприклад, у російській казці про сестрицю Оленку та брата Іванка задумане вбивство перетвореного в козла Іванка носить мотив ритуального. Мотив жертвоприношення зберігся в новорічних обрядах колядування. Накликаючи врожай на Різдво, парубки в масках водили козу (перебраного товариша) і співали: «Де коза ходить, там жито вродить. Де коза ногою, там жито копною»[35].

Саме козу приносили в жертву, що свідчить про те, що шанували її менше ніж, наприклад, корову, яка приносить у господарстві більше користі, та вигодувати яку було досить важко[35].

Оленя стародавні українці вважали предком, що допомагає людині і вміє творити чудеса, царює над усією рогатою худобою. Це було пов'язано з образом Сонця [32, с. 566-567] Проте у фразеології про нього згадують не дуже часто,

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

вживаючи цей зоонім з конотацією «жертва» (*«скиглить, як ото олень підстріляний»*) або ж використовують, як лайливе слово для того, щоб вказати на тупість співрозмовника.

Образ **змії** загалом мав позитивну конотацію. У слов'ян існував культ змія як окремого божества, який тісно переплітався із вшануванням духів дерев. Такими духами часто вважали зміїв та вужів. Цей культ був настільки поширений, що відголоски його наявні й досі в основних циклах слов'янських свят та ритуальній обрядовості, звичаях та повір'ях. Про ототожнення змія з духом *дерева свідчать і численні описи слов'янських капищ* [36].

Міфологічні уявлення про хаосну природу змія відтворені в повір'ї: якщо на млині знесло греблю, значить, чаклун кинув у воду зміїне молоко. Загалом же в народі зберігалось шанобливе ставлення до гадів, пов'язане з давнім шануванням змія (*«сивий сидить, мудрий як змія»*). У фразеологізмах зауважують також вміння змії «вислизнути» з будь-якої халепи (*«що ти вивертаєшся, мов той вуж»*). Проте словами «**зміюка**» чи «**гад**» користуються як лайливими.

Як пише Завадська, **птахи** в міфології багатьох народів є творцями всесвіту. Ніким не народжені, вони вже існували, коли не було ще ні неба, ні землі, а лишень одне "широке море" (яке було завжди). Птахи були символом досвідченості воїна. Їх відносять до повітряної стихії, а повітря, як відомо, легке й може проникати всюди. Птахи сполучають світ земний і небесний (а водоплавні — аж три світи: ще й водну стихію на додачу). Вони володіють таємницями чарівного зілля, живої та мертвої води, знають напрямки грозових і градових хмар. Прилітають на подвір'я, де щойно народилася дитина, й віщують немовляті майбутню долю. Як душі пращурів, вони знають усе. Усьому людству відомий міф про виникнення світу з яйця [36]. Вони також є символом свободи (*«тримати, мов пташку у клітці», «битися, мов пташка у клітці»*).

В українському фольклорі дуже поширені пташині метаморфози. Перетворення на птаха (як і на камінь, дерево) здебільшого означає смерть. Демонізований та фемінізований образ **ворони** весь пронизаний негативною семантикою

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

(«поки ворони очі не виключуть»). Це зумовлено, як можна помітити і з прикладу, тим, що ворони часто їдять падаль, тому асоціація цього символу зі смертю цілком очевидна.

Щодо ворона, то цей зоонім став збірним поняттям для ворона, крука, грака, гави і галки. У слов'ян цей птах користувався недоброю славою. Вважалося, що каркання ворона поблизу житла віщує лихо і навіть смерть. Поганою прикметою було почути каркання ворона перед тим, як вирушати в дорогу. Про те, що ворона вважали лиховісним птахом свідчить "Слово о полку Ігоревім", де "...часто ворони граяху (крякали), труп'я собі ділячи" "Поганого половчанина" автор "Слова.," зве "чорним вороном".

З давніх давен крук вважався уособленням смерті, лиха і недобрих сил. За старовинним повір'ям, чорним кольором крука Господь покарав за те, що він не повернувся до ковчега Ноя (схоже вірування існує і у поляків). Личину крука собі уподобав чорт і дуже часто з'являється в ній, віщуючи пожежу, голод або війну. Якщо почуєш крик крука, то неодмінно маєш перехреститися та сплюнути тричі, бо інакше десять років зуроченим ходити будеш, поки християнська свята душа не заступиться[35].

Ворона і сороку в народі називали крадіями ("крадуть, як ворони").

Вважався ще ворон птахом віщим через своє довге життя та зловісне каркання: про це є в багатьох казках та легендах. Через довголіття ворона приписували йому те, що подобу ворона міг прибирати представник потойбічного світу, нечистий, ворожбит. Тому ворон знає таємницю про живу і мертву воду[35].

Що ж до символу **риби** в українській міфології, то вона, як відомо, живе у воді. А вода — це праматір світу. Саме з води, за міфами й легендами різних народів, виникло все живе. Отож риба, як і вода, символізує життя, очищення, здоров'я і плодючість. Проте вода — це не тільки здоров'я, плодючість і воскресіння. Відродженню мусить передувати смерть, перебування в потойбіччі. У давнину, ще в дохристиянські часи, на воду спускали човни з покійниками, які повинні були переправити їх до світу предків. Риба пов'язується також зі святом

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

весняного відродження, воскресіння природи. В Україні шанують міфічну рибу, яка була "спервовіку": вона все бачила, все знає, що є і що буде, ще й має стати свідком кінця світу [36]. Позитивна конотація цього символу видна у фразеологізмах «як риба у воді», «*битися, мов риба об лід*», «*золота рибка*». Проте українцям «*риб'ячі очі (погляд)*» здається ознакою тупості.

3.4. Зооніми німецької мови як маркери національного символічного світогляду німців

Кіт. Символізм kota в німецькій культурі походить не стільки від давньої міфології, а радше від поведінки kota, що живе з людьми. У той час, як більшість цінує собак за слухняність та вірність, принаймні любителі котів кажуть, що у нього є «власна голова», адже він не схильний у всьому слухати хазяїна. Отже, він виступає за індивідуальність і прагнення до свободи, а також за непередбачуваність і інстинктивність. Здатність пересуватися беззвучно дає йому щось демонічне. Коти – це символ ночі, незалежності, хитрості, жіночності.

Кішок в чарівній казці можна розділити на дві групи: з одного боку, постійні демонічні супутники відьом і дияволів, нечиста сила, а з іншого – помічники головного чи другорядного героя (казки Грімм «Старий Султан», «Мірошників син та кошеня»). Але навіть у випадку, коли кішка виступає персонажем без символічного значення, вона все ж грає роль, що повністю відповідає її природі, а саме, оманливо слабкого героя, який раптово випускає кігті. Прикладом цього можуть служити казки братів Грімм «Старий Султан» та «Три щасливці», де нестрашні на перший погляд коти стають монстрами в очах інших героїв. [55]

Про «репутацію» кішки в німецькій культурі можна судити також по німецьким прислів'ям та приказкам, у яких фігурує цей зоонім. Так, проаналізувавши двадцять приказок та прислів'їв зі словника німецько-російського фразеологічного словника Л.Е. Бінович, ми виявили дванадцять фразеологізмів, де кіт радше символізує щось негативне («*die Katze im Sack kaufen* – купити kota в мішку, *der Katze den Schmer abkaufen*» – «залишитися на бобах», «смоктати лапу»; «*die*

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

Katze aushalten» – «змиритися з чимось неприємним»), або ж кішка має жалюгідний вигляд чи стан («gebrühte Katze scheut auch das kalte Wasser» - «обпікся на молоці, то на воду дмухатимеш»). З-поміж інших восьми фразеологізмів можна виділити лише два, де про кішку йдеться як про більш-менш позитивну тварину («die Katze trägt es auf dem Schwanze fort» – «легке, мов пір'ячко»; «Das ist nur ein Katzensprung» – «рукою подати»).

Споконвіку на території Німеччини жила велика кількість **зайців і диких кроликів**. Заєць є улюбленим героєм німецьких казок та басень. Він отримав прізвисько Meister Lampe (щось нахшталт нашого «заєць-косий»).

Життя, поведінка зайців та кроликів служили основою для появи цілої низки фразеологізмів у німецькій мові.

Кролики – дуже пруткі та невловимі, так що спіймати дорослого кролика важко навіть досвідченим собакам. Зайці намагаються плутати слід, роблячи величезні стрибки в сторони і назад. На цьому спостереженні ґрунтуються фразеологізми: «*wissen wie der Hase läuft*» (букв. «знати, як заєць бігає») знати толк (розбиратися) в справі / знати, як взятися за справу; «*sehen wie der Hase läuft*» (букв. «дивитися, як біжить заєць») – дивитися, як йдуть справи, в якому напрямку розвиваються події; «*Merken wo der Hase liegt*» – розуміти, до якого результату прийдеш.

У цьому ж плані слід розглядати і фразеологізм «*ein alter Hase*» – (старий) досвідчений працівник, майстер своєї справи (букв. «старий заєць»). У цьому німецькому звороті підкреслюється досвідченість людини в професійному відношенні, відмінне знання своєї справи [37].

Таким чином, в сучасній німецькій мові фразеологізми з компонентом Hase не пов'язуються з поняттям «боягузливий», а підкреслюють досвідченість дорослого зайця на відміну від молодого. Поняття «боягуз» передається поєднанням «*Hans Hasenfuß*» (пор.укр. заяча душа, боягузливий як заєць). Досвідченому

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

зайцю протиставляється фразеологізм «*kein heuriger Hase mehr sein*» (стати дорослим, самостійною людиною, букв. не бути більше цьогорічним зайцем (зайченням цьогорічного виводку)) [5, с. 53-54].

За давнім німецьким повір'ям, заєць представлявся також уособленням чорта. У багатьох народів його не дозволялося вбивати або застосовувати його м'ясо в їжу [4]. Незважаючи на це, польовий заєць і дикий кролик були улюбленими об'єктами полювання в Західній Європі. Безпосереднє відношення до полювання на зайців мають такі вирази: «*die reine (reinste) Hasenjagd*» (букв, справжнє полювання на зайців) – побиття немовлят, «*das Hasenpanier ergreifen*» – пускатися навтьоки, давати драла, «*jemandem einen Hasen in die Küche jagen*» (букв. принести з полювання на кухню зайця) – піднести кому-небудь жирний шматочок, зіграти на руку кому-небудь [5, с. 54].

Лисиця, згідно з давнім міфопоетичним уявленням, вважалася втіленням душі померлих, і нерідко супроводжувала душі померлих в загробний світ. Крім того, лисиця часто виступала в ролі перевертня і у багатьох народів вважалася чаклункою, вона володіла здатністю зникати і бути невидимою [4, с. 86-87].

Образ лисиці в українській мові викликає уявлення про хитру, улесливу людину, тому, характеризуючи таку людину, кажуть «*старий лис*».

В німецькій лінвокультурі образ лисиці асоціюється не тільки з хитрістю («*ein schlauer Fuchs*», «*Die Füchse prellen*») і підлабузництвом («*den Fuchsschwanz streichen*») – підлабузнюватися, лизати п'яти), а також зі зрадою, напр.: «*dem Fuchs beichten*» – видати свою таємницю ворогові. Як відомо, лисиця не тільки дуже хитрий, але і дуже обережний хижак, вона відмінно вміє уникати небезпеки. Це пояснення робить більш зрозумілими фразеологізми: «*der Fuchs muß vom Loch heraus*» (букв. лисицю потрібно виманити з нори) – цю справу потрібно з'ясувати, «*da kommt der Fuchs zum Loch heraus*» (букв. ось і лисиця виходить з нори) - Ось в чому справа / Тепер все ясно! Справжня причина стає зрозумілою! Нічого спільного з хитрою людиною не має фразеологізм «*ein alter*

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

Fuchs» (букв. старая лиса). Це досвідчена людина, що знає всі тонкощі своєї професії, старий, досвідчений працівник [5, с. 55-56].

У міфологіях багатьох народів і у німецькій мієнології зокрема **ведмідь** вважався прабатьком людського роду. У багатьох мовах етимологія зооніма «ведмідь» має дуже схоже звучання до слова «людина». За свідченням Олафа Магнуса, готи і сакси визначали своє походження від ведмедя. Поширені міфи про вигодовування Зевса і Олександра, сина Пріама, ведмедицями, про лікування хворої сестри ведмежим молоком в російських і латиських казках. Ведмежі маски і костюми використовувалися у великій кількості ритуалів, пов'язаних з сільським господарством. Особливо живучим у німців виявилось уявлення про ведмедя як духа рослинності. В Саксонії існувало повір'я, згідно з яким хлібна нива народжує сина-ведмедя, який сидить в останньому снопі. У Нижній Австрії хлібного «ведмедя» несли додому після закінчення жнив. По всій Німеччині ще на початку XIX століття були поширені уявлення про Житнього Ведмедя, Вівсяного Ведмедя, Солом'яного Ведмедя і ін.

Обряди, пов'язані з уявленням про ведмедя як хлібного духа, чітко проявляються в описі римського карнавалу, коли по місту водили ведмедя і по завершенні святкування його вбивали. У Люнеберзі на Різдво пекли хліб у вигляді ведмедя, який дарували з побажанням успіху в новому році.

Зоонім «Bär» в німецькій мові збігається з його еквівалентом «ведмедмідь» в українській мові в переносному значенні по недолугості, незграбності, по силі, напр.: «*ein angeleckter Bär*» – грубий, неотесаний, «*plump wie ein Bär*» – (він) справжній ведмідь, незграбний як ведмідь, але в українській мові з цим словом немає обов'язкових асоціацій з особливим здоров'ям: «*gesund wie ein Bär*» – здоровий як бик, з сильним голодом: «*hungrig wie ein Bär*» – голодний як вовк. Також знаходимо випадки: «*einen bärischen Durst haben*» – відчувати сильну спрагу, «*jemandem einen Bärendienst erweisen*» – надати кому-небудь ведмежу послугу, «*auf der Bärenhaut liegen*» – ловити гав, бити байдики.

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

Негативну конотацію фразеологізми з компонентом *Bär* набувають також в таких висловлюваннях: «*einen Bären anbinden*» – надурити кого-небудь; «*Jemandem einen Bären aufbinden*» – обманювати, змусити когось повірити вигадкам; «*Einen Bären loslassen*» – вести себе необдуманно.

У казках ведмедя називають *Meister Petz*. *Petz* – давніша форма *Betz*, зменшувально-пестлива форма чоловічого імені *Bernhard* [5, с. 56-57].

Слон в Індії асоціюється з граціозністю і величчю, у нас і на Заході, порівнюючи людину зі слоном, мають на увазі незграбну, що зачіпає все навколо себе людину. Звідси і походження фразеологізму «*sich benehmen wie ein Elefant im Porzellanladen*» (вести себе як слон в посудній лавці). Тобто, тут уявлення німців і українців співпадають. Це і не дивно, адже ця тварина не водиться у Європі, а отже і німці і українці не мали змоги як слід придивитися до її поведінки у природному середовищі, аби виявити ще якісь яскраві характеристики слона, окрім незграбності у тісних вольєрах.

Для слов'ян **сова** здавна була мірилом ступеня сп'яніння. Досі кажуть «Клює носом», тобто дрімає, як сова при денному світлі [38, с. 86]. Згадуємо також асоціацію сови з мудрістю або поганого настрою, гніву («насупився мов сич»). У німців сова - загальне посміховисько, напр. : «*die Eule unter Krähen*» - біла ворона (дослівно: сова поміж ворон), «*jemanden zur Eule machen*» - висміювати кого-небудь. Сова символізує даремну, неvigідну діяльність, напр. : «*Eulen nach Athen tragen*» -везти щось туди, де його є в надлишку (букв. везти сов в Афіни), також невдачу (щось на кшталт нашої (чорної) кішки: «*da hat eine Eule gesessen*» - справа зірвалася.

П'яниця в Німеччині порівнюється з **мавпою**, пор. : «*einen Affen (sitzen) haben*» - бути п'яним і «*sich einen Affen kaufen*» – випити, сьорбнути зайвого, напиться, що пояснюється схожістю поведінки людини в стані сп'яніння з поведінкою і кривляннями мавпи. Не має повного відповідника в українській мові до виразу «*einen Affen an jemandem gefressen haben*» – втратити розум від кого-небудь, закохатися без пам'яті в кого-небудь.

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

Здатність **зозулі** передбачати людям долю лягла в основу фразеологізму «*Der hört den Kuckuck nicht mehr rufen*» (букв, він більше ніколи не почує крик зозулі), який означає «він до весни не протягне». Звичка підкладати яйця в чужі гнізда відображена у «*jemandem ein Kuckucksei ins Nest legen*» (піднести неприємний сюрприз будь-кому, пор. підкласти свиню). Образ зозулі присутній у багатьох негативних виразах, напр. : «*jemanden zum Kuckuck jagen*» - послати під три чорти кого-небудь, «*zum Kuckuck gehen*» - забиратися до біса, «*des Kuckucks sein*» - зійти з розуму.

Цікавими також є фразеологізми з компонентами **Tier (тварина), Fisch (Риба), Vogel (птах)**, які є загальновидовими назвами. Наприклад, про впливову людину, що займає високу посаду, жартівливо говорять: «*ein großes Tier*» (велика шишка, рос. важная птица); про людину, що не знімає при зустрічі головного убору, – «*Vögel unter dem Hut haben*» (букв. мати птахів під капелюхом); про людину з заскоком кажуть: «*Einen Vogel haben*» або «*den Vogel kriegen*» (рехнутися, спятить), пор. також; «*Spatzen im Kopf haben*» – бути трохи несповна розуму (букв. мати горобця в голові, пор. з укр. таргани в голові). Мають повні еквіваленти в українській мові лексеми: «*stumm wie ein Fisch*» – німий як риба, «*sich fühlen wie ein Fisch im Wasser*» – відчувати себе як риба у воді.

Корова в давнину вважалася священною твариною і уособленням божества у багатьох народних віруваннях і в німців зокрема. Проте певні фразеологізми свідчать про те, що до корови ставилися не завжди з шаною: «*eine milchende (melkende) Kuh*» – дійна корова, де, крім значення «джерело матеріальних благ», має ще додаткове – «яким користуються безсоромно, в особистих інтересах»[37].

Згідно з міфопоетичними уявленнями, **бик** символізував смерть і пекло, хоча смерть вважалась невіддільною від життя. Кольором смерті і пекла у багатьох народів вважався червоний (у деяких – білий). У зв'язку з цим досить показово назва бика-хранителя в хеттській мові: *alas*, пор. рос. алый; Аналогічно пор. англ. ox, ньому. Ochs «бик», але хет. Ug «Смерть» [4, с. 111-113].

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

В укрїнській мові фразеологізм «це йде йому як корові сідло» еквівалентний німецькому «*daß paßt wie dem Ochsen ein Sattel*» (букв. йде як волів сідло), а «*wie der Ochs am Berge stehen*» (букв. стоїть як віл перед горою) синонімічний українському «*виричався як баран на нові ворота*», символізуючи тупість та нерішучість. Цікава в німецькій мові вираз, що прославляє розумної людини, «*dem kalbt der Ochse*» (букв. у нього і бик телиться).

Собака є однією з перших тварин в культурі індогерманців, одомашнених людиною століттями треба посилення. Точно саме найдревнішою?. Залишки собак були знайдені вже в мезолітичних печерах. Ймовірно, собака використовувалася людиною в різних господарських і ритуальних цілях: як сторож будинку, стада, помічник на полюванні. З цим же пов'язане ритуальне призначення собаки як жертвовної тварини.

Позитивну конотацію має собака в стійких словосполученнях «*собача вірність*», «*собача відданість*». Однак виразів з такою позитивною оцінкою дуже мало. Набагато більш частотні фразеологізми з зоонімом «собака» в його негативній конотації, пор. укр. «*собаче життя*» «*собача смерть*», «*як собак нерізанних*», «*собаці (псу) під хвіст*», «*ганяти собак*» (про нероб), «*собака на сні*». У приведених фразеологізмах собака зберігає свій біблійний образ гнаного і ображеного.

Понад століття вчені намагаються розгадати таємницю сталого виразу «*собаку з'їв*», уживаного в сучасній літературній мові в значенні «придбав великий досвід, знання в чомусь». Одна з перших версій належить М.І.Михельсону, який ще наприкінці ХІХ століття намагався створити свій довідник російської фразеології. Автор наводить відомості про те, що деякі народи Азії, Африки та Америки вживають в їжу собаче м'ясо ... » У римлян воно слугувало розкішною стравою, смажене цуценя вважалося стравою богів. Оскільки багато легенд, записані древніми греками і римлянами, стали як наслідок надбанням широких народних мас.

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

Негативна конотація зооніма «собака» в німецькій лінгвокультурі підтверджується наступними відомостями: присутність пса в церкві вважалася «оскверненням» святого місця. Духовним особам заборонялося тримати собаку, а селяни навіть не пускали собаку в хату, тримали її поза домом [37, 172].

У багатьох культурах собака є одночасно символом презирства і відданості, що закріплено в сучасній ідіоматиці. Ця суперечливість відображена в походженні слова «цинік» від грецького «kuon» (собака), образливого висловлювання щодо послідовників філософа Діогена, що ілюструє їх агресивну грубість [37].

Як низька і гнані істота постає собака в складі багатьох фразеологізмів, пор. укр. «Собаче життя/смерть», «сучий син»; нім. «Hundleben», «Hundessohn», «Hundelohn», «hundgemein» (підлий як собака), «hundekalt» (собачий холод), «Hundsfott» (негідник), «auf den Hund kommen» («дійти до ручки»).

Свині були одомашнені людиною в далекій давнині, на території Передньої Азії, включаючи Грецію. У Німеччині розведення свиней було найдешевшим видом тваринництва аж до XVIII століття. Дослідники пояснюють це великою кількістю у лісах диких кабанів, що стали родоначальником корінних порід європейських свиней.

Істотна роль свині в домашньому господарстві селян Німеччини отримала своє відображення в звичаях країни і в мові. У німецькій культурній традиції свиня є символом багатства і благополуччя. Не дивно, що новорічні привітання в Німеччині часто супроводжуються зображенням поросяти. Цим же, на наш погляд, пояснюється форма грошової скарбнички у вигляді поросяти [5, с. 57].

Позитивне ставлення до свиней в більшості міфів протиставлено їх негативній символіці в світових релігійних традиціях. У німців образ свині використовується у ролі компоненту фразеологізма досить часто і з різними конотаціями. Такі вирази сягають корінням ще Середньовіччя. Так, вираз «*Schwein haben*» (розм. кому-небудь щастить) сягає корінням часів лицарських турнірів, коли найгіршому стрілку в якості втішного призу давали свиню. Про щось незрозуміле

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

німці говорять: «*das frisst kein Schwein, das kann kein Schwein verstehen*». У розмовній мові вживається вираз «*sein Schwein schlachten*» (в значенні «пустити в хід свої заощадження»).

Висновки до розділу 3

Виділяють три основні поняття: символ, архетип та тотем, розуміння яких необхідне для подальшого аналізу анімалістичної символіки української та німецької культури.

Отже, символ – це вербальний знак, семантика якого є результатом переосмислення на асоціативному рівні його прямих і переносних значень під впливом контексту. Символи і їх сприйняття можуть відрізнятися не лише у представників різних націй, а й в рамках одного етносу.

Та існують певні символи, які є спільними для всього людства. Такі символи визначаються як архетипи або архетипні символи. Здебільшого архетипи базуються на універсальних природних явищах та процесах. Вони загальнови-знані та міцно вкоринилися у свідомості людини, тому саме вони лягли в основу міфології, філософії, мистецтва та культури загалом.

Тварини відігравали у житті людини невід'ємну роль протягом всієї історії. Тому вони і займали важливе місце в культурі у всі часи. Саме тому вони стали основою тотемізму – релігійно-соціальна система, в основі якої лежить культ так званого тотема. У свою чергу, тотем – це об'єкт або явище природи, яким поклоняється та чи інша соціальна група, а іноді й індивід (Північна Америка), з яким вважають себе родинно пов'язаними й іменем якого себе називають. Взагалі, немає такого об'єкта, який не міг би бути тотемом, однак найбільш поширеними та найдавнішими тотемами були тварини.

Виникнення тотемів в культурі народу свідчило про сприйняття назви тварини і в метафоричному чи метонімічному сенсі. Таким чином, з часом у будь-якого народу ті чи інші тварини почали асоціюватись з певними якостями та рисами характеру. У розділі було проаналізовані символи тварин українського та німецького народів, які становили основу сільського господарства (кіт, собака,

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

кінь, півень, свиня, корова тощо), а також диких тварин, з якими найбільше взаємодіяли представники цих культур (лисиця, вовк, жаба, ворон, заєць, ведмідь тощо).

Глобальних відмінностей не виявлено, що пояснюється географічними чинниками: порівняно недалеко одна від одної та приблизно на одній широті, що є причиною однакової фауни.

РОЗДІЛ 4. ПРИЙОМ АДАПТАЦІЇ У ПЕРЕКЛАДІ КАЗОК

4.1. Адаптація як різновид перекладу

У деяких випадках перед перекладачем постає завдання не тільки перекласти, але й обробити текст. У дослідженнях, про які далі піде мова, часто зустрічається думка, що всі випадки, коли при перекладі тексту має місце обробка, слід вважати фактом не перекладу, а мовного посередництва, до якого, поряд з перекладом, відносяться і реферування, і переказ, і інші адаптовані переклади.

Обробка може зачіпати склад інформації, складність її подачі, стиль тексту. Залежно від цих завдань розрізняються різні види обробки тексту при перекладі.

Адаптація являє собою пристосування тексту до рівня компетентності реципієнта, тобто створення такого тексту, який читач зможе сприйняти, не вдаючись до сторонньої допомоги. Серед найбільш частих випадків - обробка текстів різного характеру для дітей, обробка спеціальних текстів для неспеціалістів, лінгвостічні адаптації.

Адаптація насамперед полягає у спрощенні тексту, як формальному, так і змістовному. Зокрема, спеціальна лексика (терміни, складна тематична лексика) замінюється при перекладі на загальномовну, нормативну, або щонайменше пояснюється перекладачем всередині тексту або в примітках. Спрощуються складні синтаксичні структури, зменшується обсяг речення, речення може членуватися на декілька простіших. Адаптація художнього тексту полягає також у спрощенні образної системи і часто використовується для початкового знайомства дітей зі складними літературними текстами. Серед відомих адаптацій, на яких виросли радянські діти: "Гулівер у ліліпутів" Джонатана Свіфта в обробці Т.Габбе і З.Задунайскої, "Життя і дивовижні пригоди мореплавця Робінзона Крузо" Данієля Дефо в обробці Корнія Чуковського і багато іншого.

Дещо інший характер має адаптація тексту для носіїв іншої культури, чи лінгвоадаптація. Вона полягає не в спрощенні граматичного і лексичного складу

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

тексту, а в прийомах, спрямованих на полегшення сприйняття чужих культурних реалій і мовних явищ. Так, під час перекладу з німецької мови на українську підручника з загального мовознавства німецькі приклади можуть бути замінені на українські, аналогічні за типом, але відмінні за значенням. При описі морфемної структури слова навряд чи має сенс залишати в українському тексті приклад "Vor-prüf-ung-en", що демонструє можливу наявність в слові структури "префікс-корінь-суфікс-закінчення", оскільки читачі можуть не володіти німецькою мовою. Відповідне українське слово «за-лік» не показово для опису морфемної структури слова, бо містить лише префікс і корінь, тому з метою адаптації до сприйняття українського читача перекладач може вибрати інше слово, наприклад, «під-берез-о-вик-и».

Численні реалії чужої культури, які в публіцистичному або художньому тексті іноземною мовою можуть зустрітися без пояснень, при перекладі забезпечуються коментарем. Текст при цьому розширюється, це може знизити його емоційний вплив, але зате він стане доступний читачеві.

Роль адаптації та інших «не цілком» перекладацьких практик в перекладі нечасто стає предметом серйозного перекладознавчого аналізу. Ще менше робіт, в яких адаптація виявляється основним об'єктом дослідження. Слід проаналізувати, що говорили про адаптацію класики радянського перекладознавства, а також дізнатися, що нового говорять про неї дослідники перекладу.

Як справедливо зазначає українська дослідниця В.В. Демецька, в перекладознавстві адаптації відводиться «скромна роль пасербиці» [39, с.107]. Невисокий статус адаптації зафіксований і в сучасному словнику перекладацьких термінів Л.Л. Нелюбіна [40], в якому адаптація визначена наступним чином: «Приєм для створення відповідності шляхом зміни описуваної ситуації з метою досягнення однакового впливу на рецептора.»

У своїй відомій праці «Основи загальної теорії перекладу» [41] А.В. Федоров повністю виключає адаптацію з усіх видів перекладацької діяльності: «не зважаючи на всю своєрідність вимог, що ставляться перед перекладачем тим чи

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

іншим видом матеріалу перекладу, не зважаючи на всю різницю в рівні обдарованості і творчої ініціативи, в обсязі та характері відомостей, необхідних в тому чи іншому випадку, для всіх видів цієї діяльності головними є два положення:

1) мета перекладу - якомога ближче познайомити читача (або слухача), який не знає іноземної мови, з даним текстом (або змістом усного мовлення);

2) перекласти - значить висловити вірно і повно засобами однієї мови те, що вже виражено раніше засобами іншої мови. (В вірності і повноті передачі полягає відмінність власне перекладу від переробки, від переказу або скороченого викладу, від всякого роду так званих «адаптацій»). [41]

Я.І. Рецкер в своїй праці «Теорія перекладу і перекладацька практика» [42] зовсім уникає термін «адаптація», обмежуючись одноразовим використанням терміну «переказ». Але і в його визначенні завдань перекладу ми чуємо відгомін вищенаведених висловлювань: «Завдання перекладача - передати засобами іншої мови цілісно і точно зміст оригіналу, зберігши його стилістичні та експресивні особливості. ... Інакше кажучи, на відміну від переказу, переклад повинен передавати не тільки те, що виражено оригіналом, але й так, як це виражено в ньому. Ця вимога стосується як до перекладу даного тексту в цілому, так і до окремих його частин.» [42, с.10]

Л.С. Бархударов, вважаючи переклад «міжмовною трансформацією» [43, с. 6], всі види трансформацій (перетворень) зводить до «чотирьох елементарних типів»:

- перестановки;
- заміни;
- додавання;
- опущення. [43, с. 190]

Тобто, ні адаптації, ні навіть переказу в цьому списку взагалі не вказано.

Однак з усіх авторитетних фігур пізньорадянського і пострадянського перекладознавства тема адаптації отримала більш-менш системне висвітлення, мабуть, тільки у В.М. Комісарова.

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

Переклад, за Комісаровим, - це «вид мовного посередництва, який цілком орієнтований на іншомовний оригінал», та «іншомовна форма існування повідомлення, що міститься в оригіналі» [44, с. 43]. Однак «як мовного посередника перекладач може здійснювати не тільки переклад, а й різні види так званого «адаптивного транскодування», яке він визначає наступним чином: «Адаптивне транскодування - це вид мовного посередництва, при якому відбувається не тільки транскодування (перенесення) інформації з однієї мови на іншу (що є і при перекладі), але і її перетворення (адаптація) з метою викласти її в іншій формі, що визначається не організацією цієї інформації в оригіналі, а особливим завданням міжмовної комунікації. Специфіка адаптивного транскодування визначається орієнтацією мовного посередництва на конкретну групу рецепторів перекладу або на задану форму перетворення інформації, що міститься в оригіналі» [44, с. 43].

При цьому, стверджує автор, створюваний в результаті такого перетворення (адаптації) текст «не призначений для повноцінної заміни оригіналу». Адаптивне транскодування оригіналу має «параперекладацький характер і може бути представлено як об'єднання двох послідовних перетворень: переклад і задана адаптація тексту перекладу». [44, с. 43]

Отже, прагматична адаптація визначається їм як один з різновидів адаптованого транскодування, «орієнтованого на досягнення бажаного ефекту» (наприклад, переклад реклами): «Зміна адресата вимагає часом використання зовсім інших доводів та інших способів переконання, що пов'язано з істотними змінами при передачі структури і змісту реклами. Крайнім випадком подібної адаптації є створення мовою перекладу паралельного тексту реклами (co-writing), пов'язаного з оригіналом лише єдністю рекламованого товару і загальної прагматичної завданням - спонукати покупців придбати цей товар.» [44, с. 43]

Таким чином, прагматична адаптація виходить «за рамки перекладу як процесу створення тексту, комунікативно рівноцінного оригіналу» [44, с. 221], але може виконуватися перекладачем в процесі перекладу, як і деякі інші види «параперекладацьких» практик, описаних Комісаровим [44, с. 225].

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінгвокультурах у перекладацькому аспекті

В анотації до своєї дисертації українська дослідниця В.В. Демецька заявляє про намір відмовитися від традиційного погляду на адаптацію як на вид мовного посередництва, що забезпечує «крайню форму перетворень, допустимих в перекладі», і запропонувати підхід, «згідно з яким адекватність перекладу прагматично орієнтованого тексту можлива в умовах його адаптації до лінгвокультурних стереотипів реципієнта». [45, 18]

У цьому формулюванні треба звернути увагу на те, що адаптація розглядається Демецькою тільки для обмеженого набору текстів, а саме «прагматично орієнтованих текстів» (або «прагматекстів») - текстів, «спрямованих на зміну поведінки адресата» [46, с. 4]. До таких текстів вона відносить «словникову статтю, навчальний тип тексту, ораторський тип тексту (політичний виступ, проповідь), рекламний тип тексту», при цьому підкреслюючи, що основна увага їй приділяється текстам «політичного і релігійного дискурсів» [47, с.3]. Сміливо пропонуємо додати до цього списку і тексти субвиховного характеру (притчі, матеріали для дітей), адже виховання також покликане змінювати поведінку на краще. Крім того казка для дітей має бути максимально зрозуміла носію певної лінгвокультури. Ступінь адаптування того чи іншого фрагменту тексту – це питання відкрите, проте, сам факт необхідності адаптування казок є очевидним.

Так, і у Демецької мета перекладу прагматекста полягає у «відтворенні прагматичного потенціалу тексту або дискурсу в перекладі з урахуванням лінгвокультурних стереотипів носіїв мови і культури реципієнта» [48, с. 37]. Демецька стверджує, що «адекватний переклад, як результат перекладацької діяльності, можливий лише за умови комплементарного характеру репродуктивних і адаптивних стратегій»; і, отже, «адекватний переклад в будь-якому випадку передбачає адаптацію». При цьому вона відзначає наступне:

Різні типи текстів зазнають різного ступеня адаптації, а саме: адаптації можуть підлягати елементи семантичного, структурного і прагматичного рівнів. Тому ми пропонуємо розглядати наступні види адаптації:

- адаптація на гіпертекстовому рівні (структурно-композиційна);

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній лінгвокультурах у перекладацькому аспекті

- адаптація на текстовому рівні (стилістична);
  - адаптація на гіпотекстовому рівні (лексико-семантична, граматична)
- [49,с.18].

Отже, можна сказати, що ми спостерігаємо перехід від консервативної думки у перекладознавстві до нового етапу, де допускається відхилення від правил задля досягнення прагматичної мети перекладу. Ми вважаємо такий шлях вірним, адже логічним є продукування перекладу не заради перекладеного тексту та «чистоти процесу», а задля донесення певного посилу, тобто якщо текст залишився незрозумілим для цільової аудиторії, то власне і сам переклад був виконаний дарма.

4.2. Адаптація казок до культурного середовища цільової аудиторії: переваги та недоліки

Останнім часом явище адаптації художніх творів при перекладі зацікавило не тільки перекладознавців, а й представників літературознавчих дисциплін, зокрема В. Будного та М. Ільницького, які в підручнику “Порівняльне літературознавство” розглядають адаптацію з погляду компаративістики та рецептивної естетики [50]. На наш погляд, пожвавлення інтересу до адаптації певних літературних жанрів – закономірне явище. Крім того для нас постає питання про необхідність адаптації казок до лінгвокультурного простору цільової аудиторії. Це саме той випадок, коли доведеться зважувати усі «за» та «проти».

Як вже частково було зазначено у попередньому підрозділі, особливо велика роль соціокультурної адаптації при перекладі творів, які відрізняються яскравим національним забарвленням, як за формою, так і за змістом. До них відносяться фольклорні твори, зокрема, народні казки, високий ступінь національного забарвлення яких обумовлює наявність значної "психопатичної відстані" (Сорокин Ю.А. Почему живут и умирают книги? (Библиопсихологические и этнокультурологические сюжеты). - Самара: Самарская гуманитарная академия, 1999., с. 98) між читачами оригіналу і перекладу і потребує найбільшої адаптації тексту.

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

Переклад твору художньої літератури на якісному рівні вимагає звернення до художнього перекладу, тобто потрібно не лише передати зміст оригіналу, а й зберегти його мистецькі якості, тобто відтворення відтінків стилю, полісемію, зауважити нюанси звукопису тощо. В першу чергу потрібно звернути увагу на прагматику оригіналу, тобто створити такий текст перекладу, що буде впливати (емоційно, дидактично, спонукаюче тощо) на читача так само, як впливає на свого читача текст оригіналу, тобто виконати адекватне відтворення тексту. На це звернув увагу у своїй праці І. Корунець: «Художні переклади – це не фотографічні відображення першотворів, а їх змістові, стилістичні й прагматичні інваріантні відповідники, що викликають у читача ті самі емоції до зображуваної дійсності та її героїв, що й оригінали» [49].

Щодо літературних творів, а казок зокрема, адаптувати текст можна на різному рівні та з різною інтенсивністю. Так, в літературній термінології виділяються окремі поняття, такі як власне переклад, переспів, адаптація, переробка тощо, а в перекладознавстві додається ще й термін «одомашнення». Кожен з них виявляє певне співвідношення свого й чужого. Щодо їх розрізнення – мажі між ними дуже розмиті. Такі прийоми використовуються настільки філігранно, настільки залежать від кожного конкретного місця у творі, що вловити закономірності досить складно, тому надалі ми будемо користуватися збірним поняттям «адаптація» для позначення загального випадку або одного з цих прийомів.

Отже прикладами адаптації в літературі можна назвати:

- опускання епізодів або розширення тексту (переклад казки О.Уальда «Щасливий принц» О.Терехом),
- забарвлення твору іншим стильовим і національним колоритом (Котляревський «Енеїда»),
- зміна епохи, місцевості (Котляревський «Енеїда»),
- зміна чи одомашнення імен персонажів (укр. «Маруся» в англ. «Mary»)
- збереження рими (рос. «Кролик Лолик» в англ. «Bunny-Junny» задля збереження римованого імені),

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній лінвокультурах у перекладацькому аспекті

- генералізація (макарони по-флотски – англ. spaghetti)
- переклад фразеологізмів (біла ворона – нім. Eule unter den Krähen)
- заміна одиниць виміру (англійські три милі в українські п'ять кілометрів),
- адаптація посилань на культурні або побутові явища (порівняння з «людиною у футлярі» Чехова буде скоріш за все незрозумілим неросійськомовному чи неукраїномовному читачу) тощо

- власне адаптація стилістики, композиції та змісту оригіналу до культурно-історичних, вікових, професійних особливостей і естетичних уподобань читацької аудиторії.

Та недарма адаптація довгий час ніяк не могла здобути прихильність перекладознавців, перекладачів та філологів взагалі. Вона має багато недоліків. Вчених завжди турбувало питання еквівалентності перекладу, кількість втраченої інформації на різних мовних рівнях після перекладу. Тому до такого «свавільного» прийому як «адаптація» ставляться з обережністю.

Розглядаючи адаптацію саме у перекладі казок можна порівняти усі «за» та «проти», виділивши певні категорії казки, які найчастіше зазнають цих адаптацій:

- Адаптація на гіпертекстовому рівні (структурно-композиційна) (за Демецькою)

Тут маємо на увазі структурні елементи, характерні для народних казок (зачин «Жив собі..», серединна формула «Скоро казка мовиться, та не скоро діло робиться» тощо), які описані у другому розділі. Доречність їх адаптації залежить від ступеню «одомашнення» казки: якщо казка витримана, скажімо, повністю у німецькому колориті і завдання перекладача познайомити аудиторію зі «справжніми» казками німецького народу, такі вставки стануть абсолютно зайвими. Проте, у адаптованих казках для маленьких такий знайомий зачин, як «Жив був», добре зміг би буквально на рефлексорному рівні налаштувати дитину на звичну казочку на ніч і підготовку до сну.

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній лінвокультурах у перекладацькому аспекті

• Фразеологізми

Фразеологізми від початку мало прив'язані до форми, тобто до змісту кожного окремого слова у своєму складі, можуть від нього навіть цілком не залежати («як кіт наплакав» - «мало»). Це лише підтверджує, що їх функція (дидактична, експресивна, естетична) набагато важливіша за форму. На нашу думку, цим і треба керуватися у перекладі фразеологізму, еквівалент якого в іншій мові досить часто ґрунтується зовсім на іншій метафорі, проте слід використовувати саме його, хоча текст перекладу і загубить «бекграунд» фразеологізму мови оригіналу. Така жертва не даремна, адже головне, аби текст прозвучав так само дзвінко і влучно, викликав відразу ж саме потрібне сприйняття, а для цього годиться лише знайомий фразеологізм рідної мови, який буде максимально швидко розпізнаватися та сприйматися. Наприклад, буквальний переклад «sich gleichen wie ein Ei dem anderen» - «схожі, як одне яйце на інше» сприйметься читачем скоріш за все вірно, проте не так швидко і яскраво як знайоме «схожі як дві краплі води».

• Імена героїв

Імена героїв – це дуже важливий компонент, який часто навіть задає характер персонажа, попередньо інформує про позитивність чи негативність героя (наприклад, «Вовчик-братик» зустрічаємо лише у казках, де цей герой позитивний). У казках ім'я має бути красномовним. Цього при перекладі іноді треба досягати штучним шляхом: або вигадувати звучне для мови перекладу ім'я (рос. «Кролик Лолик» в англ. «Bunny-Junny», де друга частина не має смислового навантаження), або використати прийом калькування (König Drosselbart у король Дроздобород, де обидві частини мають смислове навантаження), або послуговуватися прийомом функціональної заміни у цьому ж прикладі, якщо такий вид пташок як дрозд був би невідомим українському читачеві, або ж взагалі вигадати нове ім'я (як у випадку рос. «Бармаглота» та «хливких шорьков» з «Аліси у країні чудес»).

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

Звичайно адаптація в таких випадках цілком виправдана, без неї читач не дізнався б певної характеристики персонажа, не відчув би яскравість образу сповна.

Але є ще й стандартні образи, наприклад, тварин, які могли б називатися так, як звично для читача. Наприклад, герой німецької казки *der Hase* маленькому читачу доречніше було б подати як зайчик-побігайчик тощо.

•Зменшувально-пестливі форми

Цей пункт частково пов'язаний з попереднім, адже саме імена персонажів, а особливо звірів, в українській та російській казці подаються у зменшувально-пестливій формі: Лисичка-сестричка, рос. Мышка-норушка, укр. Івасик-Телесик, Півник. Щодо загальних назв, вони також набагато частіше зустрічаються в зменшувально-пестливій формі (хатинка, глечик, зіллячко, долівка, кожушок, квіточки). Тобто така стилістична особливість одна з ознак, що допомагає сприймати казку як казку та взагалі характерна для подання інформації дитині, зокрема і в казці. Такі адаптації найбільш доречні, знову ж таки у казках для маленьких.

•Реалії

У побуті з різних регіонів навіть однієї країни будуть існувати свої реалії – певні явища чи предмети, що характерні саме для цього регіону. Майже завжди перекладачеві доведеться вибирати певний прийом, яким доречніше буде перекласти реалії. Але, якщо говорити, про переклад казки, то з одного боку вона має бути простою та легкою для читання, яскравою та захоплюючою, але велика кількість незнайомих слів або постійні примітки чи пояснення вплинуть обтяжуюче та перетворять казку на статтю з лінгвокраїнознавства. Тому перекладач може скористатися, наприклад, прийомом генералізації.

Проте, у такому підході є велики недолік – національний колорит казки, її інформативна функція будуть знехтувані, о є досить серйозною втратою, адже саме з казок діти отримують перші уявлення про побут, культуру та життя свого та інших народів.

•Сюжет

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
літвокультурах у перекладацькому аспекті

Сюжет – найважливіша складова казки, її інструмент передачі посилу та досягнення мети. Але, як уже було зазначено вище, мета у випадку кожної окремої цільової аудиторії може досягатися різними шляхом. Тому навіть сюжет слід адаптувати. Тут знаходимо дуже великий недолік: читач не дізнається частини історії, або її справжню версію. Наприклад, А. Толстой буквально переписав казку Грімм «Хлопчик-мізинчик», значно скоротивши. Зокрема оригінальний початок появи Хлопчика-мізинчика (малий з'явився від великого бажання селянина та його дружини природним шляхом) він переробив у таке: «Раз старуха рубила капусту и нечаянно отрубила палец. Завернула его в тряпку и положила на лавку. Вдруг услышала – кто-то на лавке плачет. Развернула тряпку, а в ней лежит мальчик ростом с пальчик.» Визначити вмотивованість такого ходу важко, адже вихідний текст втратив тему мрії і став більш жорстоким.

Ми ж пропонуємо, навпаки, трохи пом'якшувати невинувато жорсткий сюжет, особливо для маленьких дітей. Серед проаналізованих казок зустрічалися, наприклад, дві, де досить докладно зображувався процес забою корови, яка, між іншим, є символом материнства в культурі українців. Мова йде, по-перше, про казку «Пригоди Крихотки»: «Наступного ранку корову було вбито. На щастя, як її рубали та патрали на шматки, то ні разу не влучили ножем чи сокирою по малому, і попав він кінець кінцем між м'ясо для ковбас». Ми вважаємо такі жорстокі подробиці в дитячій книзі недоречними. Заміну у казках придумати досить легко, адже у цьому жанрі багато фантастичного. Отож, Крихотка міг би, наприклад, легко вибратись з корови з молоком, що доїли зранку тощо. Звичайно, у випадку замовлення на оригінальні казки, перекладач має зберегти усі подробиці, адже вони передають норов, ментальність тих часів, з якими читача треба познайомити.

•Символи

Вибір головних і другорядних героїв (особливо анімалістичних персонажів), опис тих чи інших явищ через символи при виникненні казки далеко не випадковий. Він робиться народом підсвідомо, опираючись на міфологію (яка є

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній лінвокультурах у перекладацькому аспекті

джерелом народно казки), тобто на певні символи, стереотипи. Так само підсвідомо символічність образу буде зчитуватись, а казка буде сприйматись гармонійно. Але такий механізм буде діяти в рамках лише одного народу, адже значення одних і тих же символів у різних етносів може суттєво відрізнятися. Це може призвести і до неправильного розуміння казки.

Так, німецькомовний читач сприйматиме перетворення на пташку чи рослину в українській казці буквально, у той час як український читач здогадається, о мова йде про смерть з горя; виставлений дівчиною на підвіконня гарбуз (знак відмови в сватанні) буде також незрозумілим іноземному читачу.

Але крім прямого значення, символ має також певну конотацію, тобто сумарне значення, як описове, так і емоційне. Таким чином під час сприйняття символу у голові читача виникає ціла низка фонових знань, пов'язаних з цим символом. Аби зберегти такий ефект можна досягнути, підібравши для тексту перекладу відповідний символ.

Висновки до розділу 4

Історія перекладознавства бере свій початок від часів, коли буквальний переклад вважався вдалим, і до часів, коли основним критерієм вважають адекватність перекладу. Категорія адекватності є досить суперечливою. Вона передбачає індивідуальний підхід до тексту, вироблення стратегії перекладу для кожної ситуації окремо, тому виникло багато різних перекладацьких прийомів, одним з яких є адаптація.

У більшості перекладознавців-класиків (Я.І. Рецкера, С.Г. Бархударова, А.В. Федорова тощо) знаходимо визнання адаптації як скоріше літературної переробки, але не перекладу. Вони майже не говорили про цей прийом у своїх працях, а отже скоріше не визнавали його.

Проте, вже Комісаров допускає використання цієї «параперекладацької практики» у певних випадках, керуючись прагматичними аспектами перекладу, а українська дослідниця Демецька пов'язує необхідність використання адаптації вже з лінгвокультурним аспектом, який стає особливо важливим при перекладі літературних творів, що мають певний національний колорит, та фольклорних творів, зокрема народних казок.

Так, було розглянуто специфіку використання прийому адаптації в народних казках, і казках братів Грімм зокрема. Для цього було виділено сім випадків, які яскраво ілюструють його переваги та недоліки: фразеологізми, символи, сюжет, імена героїв, зменшувально-пестливі слова, реалії та структурно-композиційна адаптація.

Помічена залежність вмотивованості адаптації від віку цільової аудиторії: що молодший вік реципієнта, то більше з переліченого слід адаптувати, щоб зробити казку максимально доступною, яскравою, легкою та звичною. У перекладі для маленьких дітей особливо має сенс уникати особливо жорстоких частин сюжету, зробити максимально звичну композицію казки, послуговуючись початко-

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній лінвокультурах у перекладацькому аспекті

вими, серединними та заключними фразами-кліше («Жив-був...»), вживати більше зменшувально-пестливих слів, адже в німецьких казках їх набагато менше, ніж в українських, подавати реалії спрощено, не обтяжуючи поясненнями казку, адаптувати символи, якщо вони зовсім не відповідають значенню в культурі реципієнта, адекватно перекласти імена героїв, якщо вони складаються зі слів чи морфем, які мають певне значення і характеризують героя.

Щодо казок для дорослої аудиторії та для оригінальних збірок казок, то адаптація тут доречна лише у випадку фразеологізмів та красномовних імен персонажів. В інших випадках недоліки адаптації для такої цільової аудиторії переважають, адже з кожною адаптацією текст втрачає національний колорит.

РОЗДІЛ 5. КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ АНІМАЛІСТИЧНОЇ СИМВОЛІКИ У КАЗКАХ БРАТІВ ГРІММ ТА ВАРІАНТИ ЇЇ АДАПТАЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОГО ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ.

У ході дослідження було проаналізовано 42 казки Братів Грімм. З них лише у п'яти казках не з'являються тварини взагалі. Тобто у левовій частці казок тварини фігурують як головні чи другорядні герої, а також у якості невід'ємної частини побуту, описаного в казці. В обох випадках можна прослідкувати сприйняття того чи іншого анімалістичного символу в свідомості німців.

У казках братів Грімм найчастіше з'являються такі тварини: кінь, кіт, собака, жаба, кури, півень, віслюк.

Цікавим та суперечливим є образ кішки в казках братів Грімм. Серед проаналізованих казок вона зустрічається в шести казках. Показовим є те, що в трьох казках кішка зображена негативним персонажем, нечистю, страшним звіром, та ще в одній казці (Старий Султан) – як небезпечна тварина, що може завдати шкоди, навіть незважаючи на те, що вона трилапа, стара та хвора.

У казці «Мірошників син та кошеня», де кішка, а точніше саме кошеня, – позитивний персонаж, все ж вона пов'язана з чарами.

Проаналізовані казки свідчать про стійкий зв'язок цього символу з чаклунством у свідомості німців. В українській культурі, як можна зрозуміти з описаного у третьому розділі, кішку сприймають не так негативно. Проте майже всі конотації, що зустрічаються у проаналізованих казках, співпадають і не потребують адаптації для української аудиторії: чорні коти, що символізують нечисть з казки «Казка про чоловіка, що хотів зазнати жаху» відповідають такому ж образу в українському фольклорі, щонайменше після творів Гоголя («Утоплениця»); у «Братерстві кішки з мишею» основою сюжету є стандартна буденна ворожба; а у казці «Старий Султан» взагалі описана ситуація, схожа на сюжет української казки «Пан Коцький», де кіт є небезпечним лише з виду.

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

У випадку бажання перекладача адаптувати казки Грімм до української аудиторії ми пропонуємо замислитися над заміною образу кішки у казці «Три щасливці», де кіт виступає як жахливий звір, якого всі боялися: за умови, що по сюжету тварина має бути все ж свійська та корисна, проте небезпечна, можна запропонувати бика, сила та шал якого лякали українців ще з первісних часів. Для того щоб використати ще більш страшний образ, тобто краще підкреслити головну рису цього персонажа слід вибирати вже тварин дикої природи, яких все ж можна приручити. Це дещо змінить сюжет у зав'язці але зробить розвиток сюжету та кульмінацію красномовнішими. Для цього вдалим вибором, на нашу думку, стали б ведмідь, рись, яструб, які в українській культурі також позиціонуються як небезпечні.

У казках Грімм неодноразово з'являється і **собака**. Риси персонажів, що мають прототипом цей анімалістичний символ, повністю відповідають рисам, які в ньому вбачають німці. Проте в проаналізованих казках більше акцентується на собаці, як на голодній тварині, а не як на вірному товариші людини. До того ж, собака часто потерпає від людської жорстокості («Бременські музики», «Завзятий горобець»). Такі сюжети можна знайти і в українських казках («Сірко», «Про голодну волю та ситу неволю»), тобто адаптувати цей анімалістичний символ немає необхідності. Та все ж слід відзначити, що в українських казках собака частіше символізує вірність («Як собака знайшов собі господаря», «Кінь і Собака»).

Виникає враження, що у німців символом вірності людині постає швидше **кінь**, а не собака. Ця тварина з'являється досить часто в казках Грімм, але залишається на другому плані, часто взагалі як жива декорація звичайного німецького побуту («Хлопчик-мізинчик»), або як дуже сильна тварина, якою «вимірюють» вагу, наприклад, відсипаного золота («Три щасливця»), або підкреслюють силу героя («Юний велетень»).

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

У свідомості українців кінь – не найсильніша тварина. Цю роль виконує віл, який дійсно сильніший за коня. Саме тому у ряді казок Грімм («Юний велетень», «Загадка», «Три щасливці») можна замінити коня на цей український колоритний символ, що зробить казку ще красномовнішою. Така заміна спричинить до того ж мінімальні сюжетні зміни, адже у казках, де кінь символізує силу, він з'являється, як вже зазначено, у якості декорації.

Згадується також така характеристика коня, як швидкість. У цьому уявленні українців та німців спільні.

Слід наголосити, що в українській та німецькій культурі однаково позиціонують коня як скарб, багатство («Золота пташка», «Завзятий горобець»).

Одним з популярних анімалістичних персонажів, що зустрічається як серед головних, так і серед другорядних дійових осіб, є **півень**. Як було описано в третьому розділі, роль цього птаха в міфології та фольклорі як українців, так і німців, досить велика, а така непритаманна жодному іншому звіру поведінка робить значення цього анімалістичного символу в обидвох культурах досить схожим.

Тому не дивно, що в казках братів Грімм півень, як і в українському фольклорі, є вісником вранішньої зорі, сповіщає про зміну погоди та взагалі виконує роль такого собі «інформатора» («Бременські музики», «Три щасливці»). Та у випадку казки «Бабуся Метелиця» півень виступив у ролі радше справжньої пліткарки, адже перший розносив усім новину про те, що падчерка повернулася додому вся у золоті, а ледащиця – вся в смолі. Таку функцію у слов'янському фольклорі виконує сорока, що завжди символізувала у слов'янській культурі пліткарство та балакучість. Тому у випадку цієї казки доцільно було б адаптувати сюжет, змінивши півня на сороку.

Зустрічаємо в казках Грімм і **зайця**, який є улюбленцем і в українському фольклорі. В проаналізованих казках його змальовують полохливим, безневинним та дуже прудким. У такому сприйнятті німці не відрізняються від українців. Хоча під час аналізу казок та наукових статей щодо символіки цього зооніма в

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінгвокультурах у перекладацькому аспекті

німецькій культурі, здалося, що цей звір не настільки популярний в німецькомовному лінгвокультурному просторі, як в українському: частіше зустрічається цей образ як другорядний або взагалі як декорація. Наприклад, у казці «Білявочка і Красуля» дівчат не полохались зайці та сарни. Така сцена введена аби просто підкреслити характеристику головних героїнь – безневинність).

Ще одна дика тварина, що не дуже відрізняється за значенням від українських персонажів – **лисиця**. У проаналізованих казках вона постає хитрим вічно голодним хижаком («Лисиця і гуси», «Пригоди Крихотки»). Така характеристика лисиці співпадає з описом цього образу в деяких українських казках. Проте, німці сприймають цього звіра дещо негативніше, адже нами поки що не було знайдено казки, де він був би позитивним, тобто, наприклад, таку, де можна було б застосувати нашу прикладку «лисичка-сестричка» для адаптації.

Неможливо не згадати такого важливого персонажа як **вовк**. Його хижа натура є причиною того, що вовк опинився в рядах символів з негативним значенням. Перш за все це хижак, голодний та небезпечний. Як і лисиця, він може бути хитрим та підступним («Червона шапочка», «Вовк і семеро козенят»), аби втамувати голод. Як і у випадку з образом лисиці, німці достатньо категоричні у ставленні до цього звіра, саме тому цей анімалістичний символ у них цілком негативний, у той час як український фольклор має достатньо казок, де «вовчик-братик» - звичайний житель лісу, тобто більш нейтральний («Пан Коцький»), або допомагає головному герою - позитивний («Сірко»), або ж взагалі, добродушний та простакуватий, стає сам жертвою хитрощів та лихої долі та викликає співчуття («Битий небитого несе», «Вовк та портний»).

Ще один дикий звір, якого поважають і в Україні, і в Німеччині – **ведмідь**. У казці «Білявочка та Красуля» він постає паном лісу, важним та сильним. Його сприймають, як людину, ставляться до нього з повагою, але і з обережністю, адже цей звір символізує і силу. Такий розвиток сюжету абсолютно тотожний уявленням українців.

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

Корова. Німці не настільки вшановують корову, як це прийнято в українців, але все ж розуміють її цінність для господарства. Саме тому, коли у казці Грімм «Добрий продаж» головний герой продає корову, це символізує його скрутне становище. Таке б значення мав б такий сюжет і в українському фольклорі. Але, на нашу думку, слід звернути також увагу на той факт, що у згаданій казці корову вирішено продати вже порубаною на м'ясо. Навряд чи можна було б знайти український фольклорний твір, де було б проявлено таку жорстокість відносно майже священної для українців тварини. Як описано у третьому розділі, корова символізує для українців, між іншим, материнство. Тому, на нашу думку, залишити цю частину сюжету без адаптації було б жорстоко по відношенню до українського читача (особливо маленького). Якщо вже і залишати таку жорстоку сцену, то було б доречно замінити корову хоча б на козу, яка не асоціюється з материнством, або ж на свиню, яка в українській свідомості більше асоціюється з твариною до забою (більш нейтрально сприймається, коли до Різдва чи весілля заколюють поросята чи свиню, але ж ніяк не корову).

Аналогічно можна замінити корову на запропонованих тварин у казці «Пригоди Крихотки», де описується страшний процес забою корови та переробки її на м'ясо.

На сторінках казок Грімм часто зустрічається **жаба**. Вона, як і кішка, асоціюється в обох лінгвокультурах з чаклунством, відьомством. Тому не дивно, що у казці «Дух у пляшці» вона була саме втіленням нечистого, запертого у пляшку, а у казці «Тернова квіточка» з'явилась як віщунка.

Якщо розглядати ще одну характеристику, притаманну жабі, а саме огидність, то така проявляється в казці «Королевич-жаба або залізний Генріх» і є тут ключовою для сюжету: королевича перетворили саме на огидну жабу, чим підкреслили жахливість прокляття та красу королевича (за допомогою контрасту). Схожий прийом з цим же анімалістичним символом знаходимо в російській казці «Лягушка-царевна», що ще раз підтверджує подібність сприйняття образу жаби слов'янами та німцями.

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній лінгвокультурах у перекладацькому аспекті

У багатьох казках Грімм з'являються **пташки**. Загалом вони з'являються лише на фоні (окрім казки «Завзятий Горобець») і часто символізують полохливість. Наприклад, як і заєць, сарна і олень, у казці «Білявочка і Красуля» вони підкреслюють безневинність дівчат, адже навіть вони, такі полохливі, не втікають від дівчат. Такою ж характеристикою наділяються вони і у казках «Хоробрий кравчик» та «Мудра Ельза»

Ще одна казка, де пташка є вже більш важливою фігурою, - «Золота пташка». Тут акцентується на її невловимості. Загалом, образ і навіть сюжет дуже нагадують російську казку «Жар-птиця»: птаха так само була невловимою, кошовою та нівичила врожай або крала плоди.

На нашу думку є показовим той факт, що серед п'яти проаналізованих казок Грімм, де зустрічаються пташки немає ні єдиного натяку на волю – основне значення цього анімалістичного символу. Навіть Золота Пташка з однойменної казки поверталася після кожної своєї крадіжки до замку, де сиділа у клітці.

Щодо пташок свійських – **курей та гусей** – їх зазвичай роздивляються лише як їжу, навіть, на нашу думку, не позиціонуючи їх як живих істот. Яскравим прикладом цього є казка «Пригоди Крихотки», де з лисицею торгуються за послугу, пропонуючи певну кількість курей, мов гроші.

Чи адаптувати такий сюжет для маленького читача (будь-якого лінгвокультурного простору) – питання вже не символіки, а радше моралі. Адже з впевненістю можна сказати, що кури, як основне джерело м'яса, сприймалися, мабуть, будь-яким народом перш за все як їжа (особливо у часи, описані у казці).

Цікавим є випадок з казкою Грімм «Завзятий Горобець». **Горобчик** з цієї казки є стандартним прикладом образу цієї пташки, що зустрічається в багатьох українських казках: горобець часто позитивний, жвавий, хитрий персонаж, що завжди готовий прийти на поміч, протне дещо задиркуватий (укр. казки «Горобець та билинка», «Горобець задовольняє пса», «Вовк і горобець»). Але в ході аналізу була знайдена цілком аналогічна за сюжетом до твору «Завзятий Горобець»

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

українська казка «Горобцева помста», яку занесено до тритомної збірки «Українські народні байки (звіриний епос)», яку склав В.Гнатюк. Така знахідка ще раз доводить, що сюжети, образи, символи мандрували і мандрують від одного народу до іншого, чим сприяють однаковому сприйняттю різними народами певних символів.

У казках «Семеро воронів» та «Загадка» з'являється образ **ворона**. Негативність цього зооніма в них проявляється по-різному: у «Загадці» ворон з'являється як падальщик та джерело смерті; у казці «Семеро воронів» брати від прокляття батька перетворюються на воронів. Такий розвиток сюжету в обох казках був би цілком закономірним і у тому випадку, якщо ці казки з'явилися б в українському фольклорі, тобто буде цілком зрозумілий українському читачеві.

Зустрічаємо і **лева** у казці Грімм «12 сердюків». Тут він не визнається царем звірів, а вже сам служить королю як придворний мудрець.

В українській культурі левові також приписується мудрість, але в першу чергу тут він грізний, важний, сильний, авторитетний звір. Тому слід замислитися над адаптацією цього персонажа. Доречно було б запропонувати сову або старого мудрого крука в залежності від відтінку, якого хотів би досягти перекладач. Так, сова – це «стандартний» символ мудрості, який зустрічається не лише у фольклорі українського лінгвокультурного простору, а і, наприклад, як основа емблем шкіл, університетів, бібліотек тощо. Щодо старого мудрого крука, то такий символ з підкресленням віку (адже сива голова часто асоціюється з мудрістю) додасть деякої містичності сюжету.

Висновки до розділу 5

У цілому можна сказати, що більшість символів у німців та українців сприймаються схоже або однаково, тому і у казках вони зображаються відносно однаково. Це можна пояснити перш за все за допомогою географічних факторів: країни знаходяться майже в одній широті, що зумовлює невеликі розбіжності у фауні; недалеко одна від одної територіально (певний час з історичних причин обидві культури межували одна з одною та навіть переплітались).

Та все ж у низці випадків, вжиті у казках Грімм символи або зовсім не зрозумілі для українського читача (страшна кішка, корова (мати) як їжа), або недостатньо красномовні та виразні (сильний кінь проти українського вола, мудрий лев проти сови).

Запропоновані в розділі адаптації загалом мало впливають на розвиток сюжету, однак, роблять основний заклик чи дидактичний прийом казки більш зрозумілим.

ВИСНОВОК

Назви тварин зустрічаються в українській та інших мовах досить часто і далеко не завжди мають пряме значення. Саме тому у науковій літературі (роботи Б.А. Абрамова, Л.М. Васильєва, Е.В. Гулига, Е.І. Шендельса тощо) для позначення анімалістичної лексики зустрічається ціла низка термінів: «фаунонім», «анімалізм», «зоонім», «зоосемізм», «зооморфізм», «заоологізм», «зоообраз», «зоохарактеристика», які вживаються то в аналогічних, то в подібних значеннях.

Проаналізувавши роботи науковців з цієї тему, у нашій роботі було вирішено послуговуватися терміном «зоонім» з таких причин:

- термін «зоонім» є найпоширенішим з усіх вищеподаних термінів;
- він є більш конкретним, ніж фаунонім;
- він є родовим поняттям для зоосемізма та зооморфізма, тобто може мати як пряме, так і переносне значення, що в нашому випадку доречно, адже у мові межа переносного та прямого значення анімалістичного компонента часто розмита. Ця особливість важлива також для нашої роботи, яка присвячена анімалістичній символіці у казках, де мова йде про конкретну тварину (пряме значення), яка є одночасно і символом або алегорією (переносне значення).

Національна своєрідність менталітету є відображенням національних особливостей його життєдіяльності, яка акумулює та інтегрує вплив всього комплексу вихідних факторів. Немає жодної культурної системи, яка б тим чи іншим чином не зверталася до символіки тваринного світу [51]. Тотемізм виступає як процес впливу природних об'єктів на характер людини і людських спільнот.

Багатозначність символічних тлумачень тварин, які сприймаються як позитивні чи негативні, генетично пов'язані з найдавнішими уявленнями про природу. У ході роботи було виявлено, що сприйняття певних тварин українцями та німцями іноді співпадає майже повністю, а іноді – дещо різниться. Так, мовна

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінгвокультурах у перекладацькому аспекті

репрезентація таких досліджуваних анімалістичних символів як «кінь», «собака», «ведмідь», «слон», «лисиця», «жаба», «півень» в українській та німецькій лінгвокультурах співпадає найбільше, у той час як конотація таких анімалістичних символів як «кіт», «заєць», «сова», «мавпа», «свиня», «зозуля», «вовк», дещо відрізняється.

Так чи інакше, різноманітні тварини знайшли своє відображення у колективній свідомості обох народів, тобто міфологічна мотивація значення символів репрезентує особливості світосприйняття народу. В українській та німецькій мовах анімалістичні символи, мотивовані міфами та історією, репрезентують окремі культурні коди в загальному складі фразеологічної системи мови. Тобто фразеологізми з анімалістичним компонентом – один з проявів функціонування анімалістичної символіки в мові.

Анімалістична символіка досить яскраво функціонує у народних казках, які в свою чергу також походять з міфів, а тому у них можна розглядати функціонування певного анімалістичного символу у свідомості народу. Таким чином для дослідження німецької анімалістичної символіки ми обрали казки братів Грімм.

Отже, було проаналізовано 43 казки братів Грімм. Загалом значення анімалістичних символів у цих казках не відрізняються від значень в українському лінгвокультурному просторі. Проте, символи «кіт», «корова», «лев» та в окремих випадках «кінь» та «півень» не співпадали за значенням з цими символами, тому виникає питання про потребу та вмотивованість прийому адаптації.

Адаптація як перекладацький прийом протягом всієї історії існування перекладознавства розглядалася неоднозначно. Проте можна прослідкувати процес визнання прийому адаптації перекладознавцями: у більшості перекладознавців-класиків (Я.І. Рецкера, С.Г. Бархударова, А.В. Федорова тощо) знаходимо визнання адаптації як скоріше літературної переробки, але не перекладу; наступні покоління перекладознавців (В.Н. Комісарова, В.В. Демецької, К. Норд)

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній лінвокультурах у перекладацькому аспекті

приділяють більше уваги прагматичним аспектам перекладу та так званому функціональному перекладу (К. Норд), який неможливий без адаптації тексту перекладу з урахуванням комунікативної мети цільового тексту та цільової групи.

Так, казки братів Грімм можуть перекладатися для різних за віком цільових груп, з яких наймолодша (діти дошкільного та молодшого шкільного віку) потребує найбільше адаптацій, а у випадку дорослих адаптація найчастіше є невмотивованою.

Опрацьовані у курсовій роботі питання є теоретичною базою для розробки алгоритмів адекватного перекладу фразеологізмів з анімалістичним компонентом з німецької мови на українську.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Namen der Tiere sind in Ukrainisch und in anderen Sprachen ziemlich häufig zu treffen. Sie haben aber nicht immer eine direkte Bedeutung. Aus diesem Grund wird in der wissenschaftlichen Literatur (Werke von B.A. Abramov, L.M. Wassiljew, E.V. Guliga, E.I. Schendels usw.) eine Reihe von Begriffen verwendet, um animalistische Lexeme zu bezeichnen: "Faunonym", "Animalysm", "Zoonim", "Zoomorphism", "Zoolohizm", "Zoobild", "Zoocharakteristik", die ähnlich verwendet werden.

Nach einer Analyse der Werke von Wissenschaftlern zu diesem Thema wurde der Begriff "Zoonym" in unserer Arbeit aus folgenden Gründen als geeigneter bestimmt:

- der Begriff "Zoonym" ist gängiger als alle obengenannten;
- er ist konkreter als "Faunonym";
- das ist ein Oberbegriff für "Zoosemism" und "Zoomorphism", das heißt, er kann sowohl direkte als auch übertragene Bedeutung haben, was in unserem Fall angemessen ist, da in der Sprache die Grenze der übertragenen und direkten Bedeutung der animalistischen Komponente häufig verwischt ist. Dieses Merkmal ist wichtig für unsere Forschung, die der Tiersymbolik der Märchen gewidmet ist, wo es sich um ein bestimmtes Tier handelt (direkte Bedeutung), das gleichzeitig ein Symbol oder eine Allegorie (übertragene Bedeutung) ist.

Die nationale Eigenartigkeit der Mentalität spiegelt die nationalen Besonderheiten ihres Lebens wider. Es gibt kein Kultursystem, das nicht auf bestimmte Weise auf die Symbolik der Tierwelt zurückgreift [51]. Totemismus wirkt als ein Einflussvorgang von natürlichen Objekten auf die Natur des Menschen und der menschlichen Gemeinschaften.

Die Mehrdeutigkeit symbolischer Interpretationen von Tieren, die als positiv oder negativ wahrgenommen werden, hängt genetisch mit den ältesten Naturvorstellungen zusammen. Die Wahrnehmung stimmt bestimmter Tiere bei Ukrainern und Deutschen manchmal fast völlig überein, manchmal aber gibt es Unterschiede. So trifft

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

die sprachliche Darstellung solcher Tiersymbole wie "Pferd", "Hund", "Bär", "Elefant", "Fuchs", "Frosch", "Hahn" in ukrainischen und deutschen Sprachkulturen am meisten zusammen. Die Konnotation solcher Tiersymbole wie "Katze", "Hase", "Eule", "Affe", "Schwein", "Kuckuck", "Wolf" unterscheiden sich zum Teil in genannten Sprachkulturen.

So haben verschiedene Tiere im Kollektivbewusstsein beider Völker hervorgetreten, das heißt, die mythologische Motivation der Bedeutung von Tiersymbolen repräsentiert die Besonderheiten der Weltansicht der Menschen. In der ukrainischen und deutschen Sprache repräsentieren Tiersymbole, deren Motivation von Mythen und Geschichte stammt, bestimmte kulturelle Codes im allgemeinen Ausdruckssystem der Sprache.

Tiersymbolik ist oft in Volksmärchen zu treffen, die wiederum von Mythen stammen, und ermöglicht daher das Funktionieren eines bestimmten Tiersymbols im Volksbewusstsein zu beobachten. Deshalb haben wir die Märchen von Brüder Grimm gewählt, um die deutsche Tiersymbolik zu erforschen und mit ukrainischer zu vergleichen.

43 Märchen von Brüder Grimm wurden im Laufe der Studie analysiert. Im Großen und Ganzen unterscheiden sich die Bedeutungen der Tiersymbole in diesen Märchen von den im ukrainischen Sprach- und Kulturraum nicht. Die Symbole "Katze", "Kuh", "Löwe" und in einigen Fällen "Pferd" und "Hahn" stimmten jedoch mit der Bedeutung dieser Symbole in der ukrainischen Sprachkultur nicht überein. Daher entsteht die Frage nach der Notwendigkeit und der Motivation der Anpassung.

Anpassung als Übersetzungsmethode wurde im Laufe der Geschichte von Übersetzungswissenschaft als kontrovers betrachtet. Wir können aber den Prozess der Anerkennung der Anpassung bei den Übersetzungswissenschaftlern verfolgen: Die Mehrheit der Übersetzungswissenschaftler (Y.I. Retzker, S.G. Barkhudarov, A.V. Fedorov usw.) sahen die Anpassung eher als eine literarische Verarbeitung an; Bei folgenden Generationen von Übersetzern (V. N. Komissarov, V.V. Demetska, Ch. Nord) sind die pragmatischen Aspekte der Übersetzung und die sogenannte funktionale Übersetzung

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
літвокультурах у перекладацькому аспекті

(K. Nord) stärker zu berücksichtigen, was ohne Anpassung des Übersetzungstextes gemäß dem kommunikativen Zweck der Übersetzung und der Zielgruppe unmöglich ist.

So können die Märchen der Brüder Grimm für verschiedene Altersgruppen übersetzt werden, von denen die Jüngsten (Kinder im Vorschul- und Grundschulalter) am häufigsten die Anpassungen benötigen, die Erwachsenen dagegen am seltensten.

Die in der Arbeit erforschten Fragen sind eine theoretische Grundlage für die Entwicklung von Algorithmen zur adäquaten Übersetzung von Tiersymbolen in Märchen aus dem Deutschen ins Ukrainisch.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Микитів Г. В. Знаковість архетипних символів у національно-мовній картині світу українців / Г. В. Микитів // Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки. - 2012. - № 1. - С. 305-310. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vznu_fi_2012_1_65
2. Левченко О.П. Дослідження вербальних символів у лінгвокультурологічному аспекті.— Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>
3. Юнг К.Г. Подход к бессознательному // К.Г. Юнг: Архетип и символ. — М.: Ренесанс, 1991. — С. 23-94.
4. Маковский М.М. Язык — миф — культура. Символы жизни и жизнь символов // Вопросы языкознания, 1997, № 1. — С. 73-95.
5. Мальцева Д.Г. Германия: страна и язык. Landeskunde durch die Sprache: Лингвострановедческий словарь — 2-е изд., испр. и доп. — М.: ООО «Изд-во Русские словари»; ООО «Изд-во Астрель»; ООО «Изд-во АСТ», 2001.
6. Алефиренко Н.Ф. Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка / Н.Ф. Алефиренко. — М. : Флинт ; Наука, 2010. — 224 с.
7. Голуб И.Б. Стилистика современного русского языка. — М. : Высш. школа, 1986. — 203 с.
8. Абрамов Б. А. Синтаксические потенции глаголов (= опыт синтаксического описания глаголов современного немецкого языка как системы): автореф. ... канд. филол. наук. — М., 1968.
9. Гулыга Е. В., Шендельс Е. И. Грамматико-лексические поля в современном немецком языке. — М.: Просвещение, 1969.
10. Прокопьева Н. Н. Словообразовательная и семантическая деривация на основе устойчивых языковых символов немецкого языка: дис. ... канд. филол. наук. — Нижний Новгород, 1998.
11. Фролова В. А. Фаунонимические глаголы современного немецкого языка: дис. канд. филол. наук. — Нижний Новгород, 2003.

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінгвокультурах у перекладацькому аспекті

12. Хахалкина Т.В. Нганасанская зоонимия в становлении и развитии: Дис. канд. филол. наук. – М., 2002. – 179 с.
13. Юсифов Ю. Г. Зоологическая лексика азербайджанского языка (на основе орнитонимов): дис. ... канд. филол. наук. – Баку, 1985.
14. Солнцева Н. В. Сопоставительный анализ зоонимов русского, французского и немецкого языков в этносемантическом аспекте: дис. канд. филол. наук. – Омск, 2004.
15. Куражова И.В. Имена животных как отражение ценностной картины мира в английской лингвокультуре: Дис. ...канд. филол. наук. – Иваново, 2007. – 201с.
16. Галимова О. В. Этнокультурная специфика зоонимической лексики, характеризующей человека: На материале русского и немецкого языков: дис. ... канд. филол. наук. – Уфа, 2004.
17. Костина Н.Ю. Названия птиц как специфическая группа слов: на материале русского и английского языков: Дис. ... канд. филол. наук. – Пенза, 2004. – 206 с.
18. Бызова А. А. Научно-методическое обоснование системы преподавания анималистического жанра в педагогическом университете: на материале курса скульптура и пластическая анатомия: Дис. канд. пед. наук. – М., 2005. – 299с.
19. Таукова Э.Л. Сопоставительный анализ фразеологических единиц русского и английского языков в функционально-параметрическом отображении: Дис. ... канд. филол. наук. – М., 2005. – 344 с.
20. Багана Ж., Галиаскарова В. Р. Обзор исследований зоолексик и вопросов терминологии: зооним, фауноним и т. д. // Язык профессионального общения и лингвистические исследования. Сб. статей международного научно-практического семинара. – Белгород, 2010.
21. Словарь литературоведческих терминов под. ред. С. П. Белокуровой. — М., 2005. – 320с.

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінгвокультурах у перекладацькому аспекті

22. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / М. Фасмер. – Москва, 1973. 39,40,41
23. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки / В. Я. Пропп. – Москва: Лабиринт, 2000. – 336 с.
24. Потапенко О. І. Українська лінгвокультурологія: навч. посібн. для студентів зі спеціальності "Українська мова і література" / О. І. Потапенко, Я. О. Потапенко, Л. П. Кожуховська. – Корсунь-Шевченківський: ФОП Гавришенко В. М., 2014. – 350 с.
25. Мелетинський Е. М. Миф и сказка [Електронний ресурс] / Е. М. Мелетинський // Фольклор и постфольклор: структура, типология, семиотика. – 1998. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.ruthenia.ru/folklore/meletinsky11.htm>.
26. Боас Ф. Развитие народных сказок и мифов / Ф. Боас. // Социальные и гуманитарные науки на Дальнем Востоке. – 2014. – №41. – С. 29–34.
27. A. S. Byatt. «Introduction» for The Annotated Brothers Grimm. –2012.
28. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / О.А.Корнилов. – М.: ЧеРо, 2003. – 349 с.
29. Троценко О. В. Тотемізм як можливий фактор формування архетипних форм ментальності / О. В. Троценко // Гуманітарний часопис. - 2007. - № 2. - С. 68-75. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gumc_2007_2_12
30. Павиленис С. Язык. Смысл. Понимание. / С. Павиленис. – Вильнюс, 1986.
31. Моррис Ч. У. Основания теории знаков Семиотика: Антология / Ч. У. Моррис; сост. Ю. С. Степанов. — изд. 2-е, испр. и доп. — М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2001. — с. 45–97.
32. Войтович В.М. Українська міфологія. Енциклопедія народних вірувань. – К.: «ФОВ Стебеляк», 2014. – 688
33. Гнатюк Г.І. Семантична характеристика архетипних слів-символів у поезії Лесі Українки / Г.І. Гнатюк // Мова і культура. – У 10 т. / Вип. 6. – Том III. Лінгвокультурологічна інтерпретація тексту. – Ч.2. – К., 2003. – С.174-182

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

- 34.Иванов В. Родное и вселенское / Вячеслав Иванович Иванов. – М. : Республика. – 1994. – 427 с.
- 35.Кононенко О. Українська міфологія та культурна спадщина / О. Кононенко. – Харків: Фоліо, 2011. – 381 с.
- 36.100 найвідоміших образів української міфології / В. А.Завадська, Я. А. Музиченко, О. В. Таланчук, О. Б. Шалак. – Київ: "Орфей", 2002. – 466 с.
- 37.Каримова Р. Х. Семантика зоонимов во фразіології німецького і російського мов / Р. Х. Каримова. // Известия УрГПУ. Лингвистика.. – 2005. – №16. – С. 169–175.
- 38.Мокиєнко В. М. В глибь поговорок: Рассказы о происхождении крылатых слов и образных выражений. — 3-е изд., перераб. — СПб.: «Авалон», «Азбука-классика», 2005,— 256 с.
- 39.Демецька В. В. Определение понятия адаптация в рамках теории коммуникации и переводоведения / В. В. Демецька. // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия "Филология". – 2007. – Т.20 (59). №2. – С. 107–111.
- 40.Нелюбин Л. Л. Толковый переводоведческий словарь / Л. Л. Нелюбин. – Москва, 2003. – 320 с.
- 41.Федоров А. В. Основы общей теории переводов (лингвистические аспекты) / А. В. Федоров. – М. и СПб., 2002. – 416 с., С. 15
- 42.Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика / Я. И. Рецкер. – Москва, 2007. – 244 с.
- 43.Бахударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода) / Л. С. Бахударов. – Москва, 1975. – 240 с.
- 44.Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В. Н. Комиссаров. – Москва, 1990. – 253 с.
- 45.Демецька В. В. Теорія адаптації в перекладі : дис. докт. філ. наук : 10.02.16 / Демецька В. В. – Київ, 2007. – 115 с.

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

46. Демецька В. В. Перекладацька адаптація та типологія дискурсів [Електронний ресурс] / В. В. Демецька. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/228>, С. 4.,
47. Демецька В. В. Теорія адаптації в перекладі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. філ. наук : спец. 10.02.16 "перекладознавство" / Демецька В. В. – Київ, 2008. – 27 с.
48. Демецька В. В. Еквівалентність і адекватність відтворення прагматичних текстів у перекладі / В. В. Демецька. // Наукові записки. – 2012. – №104. – С. 35–39.
49. Корунець І. В. Вступ до перекладознавства: Підручник / Ілько Вакулович Корунець. – Вінниця: Нова книга, 2008. – 512 с.,
50. Будний В. Порівняльне літературознавство : підручник для студ. вищих навч. закл. / Будний Василь Володимирович, Ільницький Микола Миколайович. – К. : Києво-Могилянська академія, 2008. – 430 с
51. Красных В.В. Этнопсихолінгвістика и лінгвокультуро́логия: [лекционный курс] / В.В. Красных. — М.: Гнозис, 2002 — 284 с.
52. Станіславський А.Р. Адаптація и перевод: языковое посредничество // Гуманитарные научные исследования. 2015. № 8 [Електронний ресурс]. URL: <http://human.snauka.ru/2015/08/12209> (дата обращения: 23.09.2018).

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та українськомовній лінвокультурах у перекладацькому аспекті

ДОДАТОК 1

Репрезентація анімалістичної символіки в казках братів Грім. Її можлива адаптація при перекладі українською мовою.

№	Тварина	Казки Грім, в яких вона зустрічається	Значення символу в цих казках	Загальна оцінка	Відмінність сприйняття в укр. культурі	Більш доречний символ в укр. культурі для такої казки
1	Собака	Бременські музики	Вірний, товариський, потерпає від людської жорстокості.	позитивна	Не виявлено	-
		Добрий продаж	Голодна, хижак.			
		Завзятий горобець	Голодний, потерпає від людської жорстокості.			
2	Кішка	Бременські музики	Ловить мишей, потерпає від людської жорстокості.	50/50	Сприймається не так негативно	-
		Братерство кішки з мишею	Хитра, безжалісна, ненажера			
		Казка про чоловіка, що хотів зазнати жаху	Чорні коти – нечисть, душогуби, хитрі			
		Три щасливці	Ловить мишей, страшний звір зі страшним голосом			Бик, рись, яструб, ведмідь
		Бідний мельників син і кошеня	Тварина, у яку зачарували героя			-
		Старий Султан	Небезпечний звір, допоміг головному герою			
3	Віслик	Бременські музики	Добрий, розумний, душний, роботящий.	позитивна	Відмінне сприйняття. В укр. культурі акцентують на поганих розумових здібностях віслика, впертості. Є	-
		Три щасливці	Сила (король відсипав стільки золота, скільки міг винести його віслик)			Кінь/віл

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

					лайливим сло- вом	
4	Півень	Бременські музики	Їжа для людей, товарись- кий. «Інформатор» (ви- соко сидить та сповіщає про зміну становища)	позитивна	Не виявлено	
		Бабуся мете- лиця	«інформатор»(розносить чутки)			Сорока
		Три щасливці	«Інформатор» -«годин- ник» (сповіщає про ран- кову зорю), «метеоро- лог» (сповіщає про зміну погоди)			
5	Кінь	Троє братів	Швидкість	позитивна	Не виявлено	-
		Загадка	Сила			віл
		Хлопчик-мізи- нчик	Дуже слухняний			
		Золота пташка	(Золотий) кінь – багат- ство, яким можна похизу- ватись.			-
		Завзятий горо- бець	Багатство			
		Три щасливці	Сила			
		Юний веле- тень	Сила			віл
6	Заєць	Троє братів	Швидкість	позитивна	Не виявлено	
		Семеро шва- бів	Безневинний, некривд- ний			-
		Білявочка та Красуля	полохливий			
7	Лисиця	Лисиця й гуси	Хитра, хижак, голодна, безжалісна	Радше не- гативна	Не сприйма- ється настільки негативно, ак- цент на хитро-	
		Пригоди Кри- хотки	Хижак, завжди голодна			-

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

		Золота пташка	Тварина, у яку перетво- рили героя. Вороже сприймається людиною		сті. Характерис- тики «голодна», «хижак» - спів- падають	
8	Жаба	Тернова квіто- чка	Віщунка	Радше не- гативна	Особливо спів- падає в огидно- сті та причетно- сті до чаклунс- тва	-
		Добрий про- даж	Тупість			
		Дух у пляшці	Нечистий			
		Королевич- жаба або залі- зний Генріх	Бридка, стара. Тварина, у яку перетворили героя. Навмисне підкреслення огидності.			
9	Вовк	Хлопчик-мізи- нчик	Завжди голодний, небез- печний для людей	Негативна	Вживається на- багато рідше, ніж в укр. каз- ках. В укр. куль- турі це не обов'язково не- гативний образ (вовчик-братик)	-
		Вовк і семеро козенят	Завжди голодний, небез- печний, хитрий			
		Червона шапо- чка	Завжди голодний, небез- печний, хитрий			
10	Корова	Пригоди Кри- хотки	Їжа	нейтральна	В укр. культурі більше благого- виння перед цим символом	Коза, свиня
		Добрий про- даж	Їжа, основа gospodarс- тва. Продавати корову – ознака злиднів.			
11	Ведмідь	Білявочка та Красуля	Незграбний чорний звір, пан серед звірів. Люди поводяться з ним, як з людиною, але бояться. Тварина, в яку перетво- рили героя.	позитивна	Не виявлено. В укр. казках зу- стрічається час- тіше.	-
12	Миша	Братерство кі- шки з мишею	Довірлива, жертва	50/50	Не виявлено.	-
		Три щасливці	напасть			
13	Пташка	Хоробрий кра- вчик	слабка	позитивна	Не виявлено	-
		Мудра Ельза	полохлива			

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та українськомовній лівокультурах у перекладацькому аспекті

		Золота Пташка	Невловима			
		Білявочка та Красуля	полохлива			
14	Горобець	Завзятий горобець	Хитрий, вірний; хоч маленький, та не беззахисний	позитивна	Не виявлено	-
15	Кури/гуси	Пригоди Крихотки	Їжа. ними платять за послугу, мов неживими	нейтральна	В укр. культурі має більше значень (квочка-мати)	-
		Лисиця й гуси	Їжа, хитрі			
		Ледачий Ганс	Їжа; не дуже важливі в господарстві			
16	Ворон	Семеро воронів	Тварина, в яку перетворили героя. Прокляття.	Радше негативна	В укр. культурі ще й символ мудрості та довголіття	-
		Загадка	Падальщик			
17	Лев	12 сердюків	мудрість	позитивна	В укр. культурі цар звірів, але часто буває, навпаки, пошитий у дурні	сова, ворон
18	Единорог	Хоробрий кравчик	Лютий непокірний звір, якого бояться	негативна	Відсутній в укр. культурі	-
20	Сарна/косуля/олень/дика коза	Білявочка та Красуля	Полохливі	позитивна	Не виявлено	-
		Богоданна доня Цариці Небесної	Полохливі, благородна здобич			
		Снігуронька (Білосніжка)	(олень) благородна здобич, краса			
21	Коза	Вовк і 7 козенят	Їжа для вовка. Турботлива мати	позитивна	Не виявлено	-
		Ледачий Ганс	Тварина бідняків			

На основі 42 казки братів Грім

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

ДОДАТОК 2

Таблиця 4.1.

ФЕДОРОВ	РЕЦКЕР	КОМИССАРОВ
<p>Перевод = речевое произведение в его соотношении с оригиналом:</p> <ul style="list-style-type: none"> – верность – полнота <p>Не перевод</p> <p>«Всякого рода так называемые «адаптации»:</p> <ul style="list-style-type: none"> – переделка – пересказ – сокращенное изложение¹ 	<p>Перевод = целостная и точная передача содержания подлинника:</p> <ul style="list-style-type: none"> – эквиваленты – варианты и контекстуальные соответствия – все виды переводческих трансформаций <p>Не перевод</p> <ul style="list-style-type: none"> – пересказ² 	<p>Языковое посредничество:</p> <ul style="list-style-type: none"> – перевод – адаптивное транскодирование <p>Адаптивное транскодирование («носит парапериодический характер»):</p> <ul style="list-style-type: none"> – перевод + заданная адаптация текста перевода <p>Адаптивное транскодирование:</p> <ul style="list-style-type: none"> – сокращенный перевод – адаптированный перевод <p>Адаптивное транскодирование:</p> <ul style="list-style-type: none"> – адаптивное транскодирование, ориентированное на достижение желаемого эффекта (прагматическая адаптация, создание на ПЯ параллельного текста рекламы (co-writing)) – адаптивное транскодирование, ориентированное на заданный объем и характер информации (составления аннотаций, рефератов (abstracts), резюме (precis) и др.) <p>[Адаптация]:</p> <ul style="list-style-type: none"> – стилистическая адаптация³
МИНЬЯР-БЕЛОРУЧЕВ	ШВЕЙЦЕР	
<p>Перевод = процесс передачи сообщения, которое является его инвариантом</p> <p>Не перевод</p> <p>«Всякого рода так называемые «адаптации» (передают не сообщение, а общее содержание речевого произведения):</p> <ul style="list-style-type: none"> – сокращенное изложение сообщения – переделка сообщения – пересказ сообщения⁷ 	<p>Перевод = процесс межъязыковой и межкультурной коммуникации</p> <ul style="list-style-type: none"> – смена языкового кода – адаптация текста для его восприятия сквозь призму другой культуры; адаптация авторской интенции к другим коммуникативным условиям <p>Не перевод</p> <p>Коренной пересмотр [цели оригинала]⁸</p>	
БАРХУДАРОВ	ЛАТЫШЕВ	
<p>Перевод = межъязыковая трансформация:</p> <ul style="list-style-type: none"> – перестановки – замены – добавления – опущения¹¹ 	<p>Языковое посредничество:</p> <ul style="list-style-type: none"> – перевод – пересказ – сокращенный перевод – текстуализация интенции – «гибридные» виды¹² 	
	ВИНОГРАДОВ	АЛЕКСЕЕВА
	<p>Языковое посредничество:</p> <ul style="list-style-type: none"> – перевод – реферирование – пересказ – другие адаптированные переложения¹³ 	<p>Перевод=перевыражение (перекодирование):</p> <ul style="list-style-type: none"> – перевод – обработка текста <p>Обработка текста при переводе:</p> <ul style="list-style-type: none"> – адаптация – стилистическая обработка – авторизованный перевод и соавторство – выборочный перевод – резюмирующий перевод¹⁴

Адаптация и перевод в работах некоторых советских и постсоветских исследователей (матеріал зі статті Станіславського А.Р. «Адаптация и перевод: языковое посредничество» [52])

Таблиця 4.1. (продовження)

Адаптация и перевод в работах некоторых советских и постсоветских исследователей (матеріал зі статті Станіславського А.Р. «Адаптация и перевод: языковое посредничество» [52])

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та україномовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

СДОБНИКОВ, ПЕТРОВА	ЗАГИДУЛЛИН	ДЕМЕЦКАЯ
Языковое посредничество: <ul style="list-style-type: none"> – перевод – адаптивное транскодирование Адаптивное транскодирование: <ul style="list-style-type: none"> – сокращенный перевод – адаптированный перевод = пересказ – реферирование – текстуализация интенции – «гибридные» виды – фильтрация и адаптация текста применительно к конкретной ситуации [Адаптация/перевод]: <ul style="list-style-type: none"> – прагматическая адаптация: Прагматическая адаптация: <ul style="list-style-type: none"> – эксплицирование – опущение – генерализация – конкретизация [Перевод художественного текста]: <ul style="list-style-type: none"> – национально-культурная адаптация – хронологическая адаптация Национально-культурная адаптация: <ul style="list-style-type: none"> – передача реалий – вольные переводы – пересказы⁴ 	Перевод = преобразование информации: <ul style="list-style-type: none"> – полный перевод – языковое посредничество – сокращенный перевод Языковое посредничество: <ul style="list-style-type: none"> – полный перевод – адаптированный перевод – сокращенный перевод Сокращенный перевод: <ul style="list-style-type: none"> – аннотация – реферат – резюме – сегменты текста⁵ 	Межъязыковое посредничество: <ul style="list-style-type: none"> – перевод-репродукция – перевод-адаптация – другие разновидности интертекстов или видов межъязыкового посредничества (аннотации, комментирование, перевод по мотивам) Адаптация: <ul style="list-style-type: none"> – адаптация типа текста – адаптация информации типа текста⁶
	ГАРБОВСКИЙ	
	Перевод = общественная функция коммуникативного посредничества	
	Перевод = межъязыковые преобразования: <ul style="list-style-type: none"> – трансформации – деформации Переводческие преобразования: <ul style="list-style-type: none"> – прагматические преобразования – денотативные преобразования (адаптация) – эквивалентные семантические преобразования [Переводческие преобразования]: <ul style="list-style-type: none"> – прагматические преобразования – прагматически обусловленные преобразования 	Адекватный перевод: <ul style="list-style-type: none"> – репродуктивный перевод – адаптивный перевод Адаптация: <ul style="list-style-type: none"> – элементы семантического уровня – элементы структурного уровня – элементы прагматического уровня Адаптация: <ul style="list-style-type: none"> – адаптация на гипертекстовом уровне (структурно-композиционная) – адаптация на текстовом уровне (стилистическая) – адаптация на гипотекстовом уровне (лексико-семантическая, грамматическая)⁹

Мовна репрезентація анімалістичної символіки в німецькомовній та українськомовній
лінвокультурах у перекладацькому аспекті

Список джерел, використаних у таблиці 4.1.

- ¹ Федоров А.В. Основы общей теории переводов (лингвистические аспекты). М. и СПб., 2002. 416 с.
- ² Рецкер Я.И. Теория и перевода и переводческая практика. М., 2007. 244 с.
- ³ Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). М., 1990. 253 с.
- ⁴ Сдобников В.В., Петрова О.В. Теория перевода, М., 2007. 447 с.
- ⁵ Загидуллин Р.З. Критика концепции перевода как вида языкового посредничества // Теорія та практика перекладу. Випуск 19. К., 1993. С. 23-30.
- ⁶ Демецька В.В. Теорія адаптації в перекладі (Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук). К., 2008. 27 с.
- ⁷ Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода. М., 1996. 208 с.
- ⁸ Швейцер А.Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты. М., 1988. 215 с.
- ⁹ Демецька В.В. Еквівалентність і адекватність відтворення прагматичних текстів у перекладі // Наукові записки. Випуск 104 (1). Серія «Філологічні науки (мовознавство)». Кіровоград, 2012. С. 35-39.
- ¹⁰ Гарбовский Н.К. Теория перевода. М., 2007. 544 с.
- ¹¹ Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). М., 1975. 240 с.
- ¹² Латышев Л.К. Перевод проблемы теории, практики и методики преподавания. М., 1988. 160 с.
- ¹³ Виноградов В.С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). М., 2001. 224 с.
- ¹⁴ Алексеева И.С. Введение в переводоведение. СПб. и М., 2004. 352 с.